

VIGILIA

SZERKESZTI
SÍK SÁNDOR

TAKÁCS JÓZSEF
SÍK SÁNDOR
GÖRGEI GÁBOR
IJJAS ANTAL
HARSANYI LAJOS
VAROSI ISTVÁN
GERLEI JÓZSEF
MIHELICS VID
írásai

1954 DECEMBER

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Takács József</i> : Szeplőtelen Szűzanyánk	617
<i>Sík Sándor</i> : Szent Pál bölcsesége	619
<i>Görgei Gábor</i> : Falusi karácsony (Vers)	630
<i>Ijjas Antal</i> : Sötét hajnal (Elbeszélés)	631
<i>Harsányi Lajos</i> : Szent Miklós, Xavéri Szent Fereuc (Versek)	644
<i>Városi István</i> : Szamár testvér (Vers)	645
<i>Gerlei József</i> : Mese (Elbeszélés)	646
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	649
A kis út	657

N A P L Ó

Titokzatos éjszaka (659); A nyaralók pasztorálása (661); Az egykék egykéje (664); Az egyház és a tenger (666); A boldog szerelmes (668); A prímási képtár múzeumosítása (670); A bíborosi testület (672) 659

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*

Kiadja a Vigília munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4. postafiók 152 címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos-u. 1. A Vigília postatakarékpénztári csekk száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

SZEPLŐTELEN SZÜZANYÁNK

A Szeplőtelenről vagy csak bizonytalan, hol homályos, hol ragyogó képekben beszélünk: hófehér, mint a galamb, fényesebb, mint a nap, vagy szinte kiábrándultan halljuk: mentes volt az áteredő büntől. Ez pedig oly kevés. Nem lehet pusztán a bűn tagadásával kifejezni azt, kinél szebb nem jött a világra. Szent-séges Atyánk így foglalja össze a dogma értelmét: „mind a személys, mind az áteredő büntől mentes és ő egyedül mindig a legszorosabban egy a Fiával.” (Mystici corporis enciklika befejező része.)

A Szeplőtelen Fogantatás a megváltás tökéletességében legteljesebb és teljességében legtökéletesebb diadala. Isten Fia azért jött a világra, hogy Isten báránya legyen és áldozata vérével minden bűnt lemosson, mert az ember számára vérontás nélkül nem lehetett bűnbocsánat. (Hb 9, 22.) A lemosás mindig feltételezi a szennyet, a bűnért való áldozat a bűnt, Krisztusnak mindnyájunkért való halála azt, hogy senki más-ként nem lehet büntelen, mint Krisztus által.

A megváltás kegyelme. ahogy miránk árad, feltételezi áteredő és személyes bűnünket. Kárhozatra indult tömeg vagyunk, hiszen bűn nélkül nem is lehetünk: bűnünk egyidős létrejöttünkkel; ha Isten a magunk útjára engedne, ez az áteredő bűn miatt amúgy is kárhozatra indult tömeg egyre kárhózottabb lenne; mert Krisztus kegyelme nélkül még az embert, mint értelmes lényt kötő természeti törvényt sem tudná megtartani, nem is beszélve a természetfölötti rendnek a törvényeiről, amelyből pedig minden elesett-

ségünk és sok elesésünk ellenére sem esünk ki. A bocsánatos bűnök pedig még azt sem hagyják el, akit Isten kegyelme akár hosszú időn, akár egész életén át a súlyosaktól megőrzött. Keserűre húzódó szájjal és bizonyáztatós lélekkel majdnem azt kell mondanunk, hogy az embernek sorsa, szinte törvénye a bűn. Nem mintha Isten olyan törvényt hozott volna, hogy az embernek bűnösnek kelljen lennie. Isten törvénye más: a bűnös emberre a kegyelem szétosztását úgy végzi, hogy senkinek a létrejöttéhez sem kapcsolja a kegyelmet, nagyon kevés embert óv meg a súlyos személyes bűntől, senkit sem egész életén át a bocsánatos bűntől. A megváltás minden ember számára a bűntől való felemelkedés lehetőségét, a megigazultak számára a súlyos bűn elkerülésének a lehetőségét jelenti, de senki számára sem a teljes bűntelenséget ezen a földön. Ez a megváltásnak ránk vonatkozó módja és törvénye.

A kinyilatkoztatás azonban a megváltásnak egy más módjáról is tud, amelyet Isten Urunk érdemeinek a végtelenségét tekintve mindenkivel szemben alkalmazhatott volna — összeülni ket persze kivéve —, tényleg azonban csak az egy Szűz esetében alkalmazott. Krisztus őt fenségesebb módon váltotta meg: nem eltörölte bűnét, hanem mindig tisztának akarta; őt vérével nem lemosta, hanem vére árán a kegyelem és üdvösség ruhájába öltöztette; nem megszabadította a bűntől, hanem megőrizte; nem visszavette az ellenségtől, hanem oda sem engedte; nem felemelte, hanem mindig magánál tartotta.

A megváltásnak ezt a kiváltóságos módját jelenti a Szeplőtelen Fogantatás. Mária Ádámnak Istentől elszakadt családja-ból származásával egyszerre Isten legkedvesebb gyermeke lett, mert azért lett, hogy Krisztus anyja legyen.

Mária azonban nemcsak bűn nélkül fogantatott és nemcsak kegyelemben fogantatott (a kettő egyébként a Gondviselés jelen rendjében egy), hanem rendeltetésének megfelelő, Isten iránta való szeretetének mértéke szerinti kegyelemben, azaz a legnagyobb kegyelemben, a kegyelem teljességében. Máriának ugyanis sohasem szánt Isten más feladatot, mint hogy az Ige édesanyja legyen, Máriát sohasem szerette másként, mint a Fiú édesanyját. Isten öröktől fogva erre rendelte és ezért kezdettől fogva erre méltóvá tette és így azt akarta, hogy kegyellemmel teljes legyen. Vagy talán csak később jutott volna eszébe Istennek, hogy Fia édesanyjává, a megváltásban társává tegye, vagy talán csak később szerette meg?

A kegyelemnek ez a teljessége állandóan elevenen égő szeretettel kapcsolta Máriát Istenhez és így számára elgondolhatatlanná, ezért lehetetlenné tette a bűnt, Istennek a megbánását. Vagy tudja valaki egyszerre lángolva szeretni és súlyosan megsérteni Istenét? Márpedig a kegyelem teljessége a szeretet teljessége és ezért nem pusztán csak bünnélkülség, hanem igen nagy jószág. Istennek tetsző tökéletesség.

Ugyanígy érthető, hogy Mária soha még bocsánatosan sem vétkezett: a szép szeretet! Édesanyja, a nagyokosságú, a hűséggel teljes Szűz a legkisebben is csak Isten kedvét kereste, ab-

ban is hűséges akart maradni. Ezért Istentől soha meg nem feledkezett.

A megváltás azonban nekünk nem csak büntelenséget, még nem is csak erőnyes életet, hanem Krisztussá való hasonlóságot hozott. (R 8, 20.) Persze, ez nem külső hasonlóság, hanem újjászületés, új emberre válás, Krisztussá formálódás. (G 4, 19.) A kegyelem Krisztus tagjává, szőlővesszőjévé, szeretetben Vele eggyé tesz bennünket. Krisztus irántunk való szeretete adja a mi iránta való szeretetünket és a kettő létesíti az egységet. Ennek a szeretetnek pedig hosszúsága van: mikortól meddig köti az embert Krisztushoz; van szélessége: mennyit fog át az ember szívéből, lelkéből, elméjéből és minden erejéből; van magassága: mennyire emeli ki az embert önmagából és mennyire emeli fel Jézus Szívének a gondolataihoz és törekvéseihez; van mélysége: mennyire igaz alázatban tudja az emberrel önmagát elfelejtetni, hogy csak Krisztus éljen benne (G 2, 20.) Szent Pál szerint ez az ételszentség: így érteni Krisztust és így eltetni Isten teljességével. (V. ö. E 3, 18.)

Szabad-e Krisztusnak édesanyja iránti, Szűzanyánknak Fia iránti szeretetében akár csak a legkisebb megszorítást is tennünk? Képesek vagyunk-e annak a hosszúságát, szélességét, magasságát, mélységét felmérni, kimondani? Erre csak Isten képes, s Mária: „egyedüi ő volt mindig a legszorosabban egy a Fiával.”

Mindezt jelenti a Szeplőtelen: a megváltás csodálatosságát, páratlan gazdagságát, sőt tökéletes teljességét.

Takács József

SZENT PÁL BÖLCSESÉGE

*O Paule, suscipe nostra precamina,
Ut, quae repleverit te, sapientia,
Ipsa nos repleat tua per dogmata.*

(Névtelen XI. századi költő)

A keresztény emberiség szemléletében Krisztus nemcsak a történelemnek, hanem az egyes ember életének is középpontja. A mindenségben elfoglalt helyzetünket lényegében az határozza meg, hogy milyen közel vagy milyen távol vagyunk az emberrelt Istentől, a testet öltött és ma is élő Krisztushoz. Az emberiség számára egyszer jött el az idők teljességében, az egyes ember számára azonban a kegyelem szüntelen áradásában állandóan jön: életünk értelme, hogy ezt a felénk, hozzánk jövő Krisztust meglessük, befogadjuk, élni engedjük magunkban. A mi Isten-akarta szerepünk azonban e találkozás előkészítésében nem a szenvedőleges várakozás, hanem a cselekvő elébemenés: Krisztus jön felénk, mi megyünk Krisztus felé, hogy valahol, az útnak egy Isten-akarta pontján találkozzunk. Nincs fontosabb az ember életében, mint ez az út, amelyen elébemeny a feléje közeledő isteni szeretetnek. Mi ez az út? Ki mondja meg nekünk, hogyan jutunk Hozzá közelebb, hogyan találkozhatunk Vele?

„Pál szive: Jézus szive”

Krisztus Urunk végtelen emberszeretete és csodálatos emberismerete gondoskodott róla, hogy legyenek vezetőink, útmutatóink, mestereink, akik megtanítanak bennünket erre a legfontosabb tudományra. Apostolokat, prófétákat, tanítókat, szenteket küld szüntelenül, nagy számmal és nagy sokféleségben, hogy mindenki megtalálhassa azt a vezetőt, aki legjobban tud az ő lelkehez szólni. Ezeknek a Krisztus-rendelte útmutatóknak elseje és legnagyobbja az a Szent Pál, akit Ő maga nevezett választott edényének, aki legelőször szólt írásban Krisztusról (legfontosabb levelei korábbi keletűek, mint az Evangélium), aki legelőször vitte el a fölfeszített Krisztus jóhírért az akkor ismert világ széleig. Szent Pál maga hív bennünket: „Legyetek követőim, mint én Krisztusé!” (1 Kor, 11, 1), félreérthetetlenül megmondja nekünk: „Krisztus él bennem”, (Gal 2, 20) és újra meg újra biztosít bennünket, hogy Krisztus maga tanította őt az egész Evangéliumra. (Gal 1, 11). Mikor és hogyan történt ez a titokzatos megtanítás, nem tudhatjuk, csak sejtjük, hogy a damaszkuszi út óriási élménye után, kétéves visszavonultságában; de hogy megtörtént, nem lehet meg nem éreznie annak, aki magába fogadta az evangélium Krisztusát. „Pál szive Jézus szive” — mondja Aranyhajú Szent János; lehet-e hitelesebb, kedvesebb, biztosabb útmutatónak ennél a szívnél?

Persze, aki Pált tanulmányozni kezdi, első látásra talán visszariad egyéniségének óriási arányaitól, teljesítményének a törté-

nelemben példátlan nagyságtól, emberi formátumának szinte emberfölöttire nőtt vonalaitól. Ha földrajzi konkrétssággal magunk elé állítjuk azt az utat, amelyet bejárt, egyedül vagy egy-két kísérővel, eszközök nélkül, védelmezők nélkül, törekény szervezettel, folytonosan betegséggel küzködve, folytonos üldözések, félreértések, kegyetlenkedések, látszólag majdnem mindig kudarcok között, folytonosan prédikálva, zsinagógákban, piacokon, magánházaknál, börtönökben, közben kétkézi munkájával keresve meg kenyerét és elpusztíthatatlan frissességgel diktálva leveleit, melyekkel megteremtí a keresztény teológiát, — akkor bizonyára inkább a bámulat, talán a szédület fog el bennünket, mint az a vonzás, amely a neki való mesterhez vonzza a tanítványt. „Kivül harcok, belül félelem” — így jellemzi egész élete módját (2 Kor 7, 5), és hogy ez mit jelent a valóságban, arról némi fogalmat ad, mikor a korintusiakhoz írva szembeállítja magát az ellene dolgozó „hamis testvérekkel” (2 Kor 11, 23-29). Ennek az óriási életnek, ennek a kudarcról kudarcra botorkáló, végül is lefejezetetessel záruló életnek mérlegét így lehetne egy mondatba foglalni: huszonöt éves pályája elején a kereszténység egy kis palesztinai zsidó szekta volt, a végén: világegyház.

Ez a roppant nagyság, ez a páratlan erő azonban, — csak odaadó figyelemmel kell olvasnunk leveleit, hogy megérezzük —; annyi szeretetet, finomságot, gyengédséget takar, hogy előbbutóbb nemcsak bámulnunk, hanem szeretnünk is kell őt. Hallgassuk, milyen hangon beszél híveihez. (Fil 1, 7-8; Gal 4, 19-20). A tesszalónikaikat reményének, örömének, dicsekvése koronájának nevezi (1 Tessz 2, 19-20), — olyan gyöngéd volt hozzájuk, „mint az anya, aki dajkálja gyermekét; úgy vonzódik hozzájuk, hogy életét is nekik akarta adni”. Nem lehet csodálni, hogy ez a szeretet szeretetet is kelt. A leveleit tanulmányozók nem egyszer kifejezést adnak benyomásuknak, hogy kevés embert, talán senkit sem szerettek annyian, mint őt. Lukács, Timóteus, Titus úgy állnak mellette és úgy követik mindenhova, hogy lehetetlen meg nem éreznünk, mennyire magához bűvölte őket. Megérik és viszonozzák szeretetét még az efezusi pogány asiarchák is. A galaták „szemüket tépetnék ki érte”. A korintusiak sírnak, amikor szemükre veti, hogy megszomorították bűneikkel. Végzetes jeruzsálemi útja előtt könnyekig meghatóan búcsúzik az efezusi presbiterektől (Ap. Csel. 20, 36-38).

De nemcsak ez a gyengéd szeretet hozza olyan közel hozzánk, hogy szívesen szegődünk tanítványául. Ez a nagy szellem, a történelemnek ez a legnagyobb alakja minduntalan megmutatja, hogy a szó legteltesebb, a testi-lelki gyarlóságokat is magában foglaló értelmében ember, olyan, mint bármelyik közülünk. Ez a csodálatos hős, akit az Isten oly páratlan módon választott ki magának, aki a harmadik égbe ragadtatott (2 Kor 12, 2), aki mindenkinél többet és nagyobbab cselékedett, éppen úgy érzi magában az emberi szívben lakozó kettősséget, a megalázó, a lelket rabbá tenni küzdő rosszat, mint akármelyikünk. Mikor a rómaiakhoz szóló levélben leírja ezt a belső harcot, végül is így kiált föl: „Én szerencsétlen ember! Ki szabadít meg e halálra szánt testtől!” (Róm 7, 14-25). Úgy küzd a lelki szárazsággal, a lélekre ráboruló szomorúsággal, a kísértéssel, mint akár a leggyarlóbb.

ember (Fil 3, 11; Róm 8, 26). Neki is megvolt, — nem is egyszer —, a maga getszemáni éjszakája, úgy hogy volt pere, amikor „már életéről is lemondott” (2 Kor 1, 8-9). Egyáltalán nem érzi magát „szent”-nek; hanem küzdő, verejtékező embernek, aki csak jó-akarataira hagyatkozik és a Krisztus kegyelmében bíz (Fil 3, 12-14).

„Krisztus Jézus magához ragadott”

Kérdezzük meg már most ezt a nagy testvért, ezt a hasonlítóhatatlan szellemóriást, aki ugyanakkor nekünk való útmutató is: mire tanít, merre mutatja az utat Krisztushoz? Természetesen nem lehet itt célunk Szent Pál egész tanítását kifejtteni, hiszen ez annyit jelentene, mint az egész teológia területét bejárni; csak néhány legfőbb fogalmat, néhány döntő eligazító szót próbáljunk kihallani a nagy tanításból, amelyek a fényező vakító világosságával ragyogják elénk a Krisztushoz vezető páli utat.

Szent Pál egyéniségének centruma, az a központi élmény, az a nagy alap-vízió, amelyből az egész egyéniséget meg lehet érteni, kétségtelenül az Úr Krisztus neve. Az irodalom-tudomány kimutatta, hogy milyen jellemzők egy-egy íróra legtöbbször használt szavaik. Nos, Szent Pál leveleiben 164-szer fordul elő ez a kitétel: *in Christo*. Krisztusban, Krisztuson keresztül lát minden, Krisztusból fakad, Krisztushoz vezet minden gondolata. Minden mögül, amit átél, amit cselekszik, amit mond, átizzik a nagy, döntő élmény: a Krisztussal való találkozás a damaszkuszi úton. Ez az élmény kettévágta életét. Ettől kezdve „Krisztus Jézus magához ragadta őt” (Fil 3, 12). Ettől fogva Pál „új teremtmény” (2 Kor 5, 17), ettől fogva számára az élet: Krisztus (Fil 1, 21). Ettől fogva Krisztusért mindent elvet és szemétnek tart, (Fil 3, 8). Már nem ő él, hanem Krisztus él benne (Gal 2, 20). Most már haláláig csak őt hirdeti: „Elhatároztam, hogy nem akarok másról tudni köztetek, csak Jézus Krisztusról, a megfeszítettéről” (1 Kor 2, 2). Ez a megfeszített, tehát az ember Krisztus lebeg szeméi előtt, ezt az ember Krisztust állítja mintául hívei elé (Gal 3, 1), ennek szeretete sürgeti őt (2 Kor 5, 14), ő az „új életút” (Zsid 10, 20). Szinte azt lehetne mondani, hogy egész életén át a damaszkuszi élmény bűvöletében jár. Ettől a bűvöletől azonban teljességgel távol van minden szentimentalizmus, minden romantika, minden, ami a legtávolabbról is beteges, vagy gyengeség lehetne. Egy páratlan értelmi és még páratlanabb akaratú energia odaadása ez, de páratlan józansággal, gyakorlatiassággal, hiszen Pál nemcsak a krisztusi gondolatnak és szeretetnek, hanem az emberkezelésnek és szervezésnek is egyedülálló zsenije.

Ezt a Krisztus-élményt szeretné közölni híveivel is, velünk is. „Vessétek le a régi embert szokásaival együtt és öltösetek föl az újat, aki teremtetőjének képmására állandóan megújul a teljes megismerésig!” (Kol 3, 10). A Teremtőnek ez a képmása: Krisztus. Öbeléje kell öltöznünk (Róm 13, 14). Krisztussal találkozni. Krisztust magunkra öltetni „Krisztusban” élni, ez az ő első nagy mondanivalója.

Ez a szó mindnyájunknak szól. Úgy rajzolódik lelkünk szeme

elé, mint egy nagy kérdőjel, amely feleletet sürget. Vajjon találkoztunk-e már Krisztussal? — helyesebben: amikor találkoztunk Vele, észrevettük-e, nyitva volt-e számára szemünk és szívünk? Meglátszik-e életünkön, hogy találkoztunk Vele, hogy hallottuk szavát, hogy kihallottuk belőle az igazságot, megláttuk az utat, megéreztük az életet; élünk-e Vele, Belőle, Érte? Mert ha nem, akkor anakronizmus, véstes félreértés egész életünk: ha az Isten emberré lett, ha eljött hozzánk és megmondta, hogyan éljünk, nem kétségbeesett vakság volna-e, ha úgy élnénk, mintha nem jött volna el, nem szólt volna, nem hívna és nem segítene? Ha így volna, akkor nincs sürgetőbb, végzetesebb, életre-halálra döntőbb feladatunk, mint hogy ennek az anakronizmusnak végét vessék magamban és magam körül, — lelkemben, munkámban, családomban, mindennemű életviszonyaimban.

„*A hittel Krisztus lakjék szívetekben*”

„Krisztust magunkra öltetni” — ez képes kifejezés. Szent Pál nem hagy bennünket kétségben az iránt, hogy evvel a kora görög stílusában ismeretes fordulattal mit akar mondani: *a hit* az, ami bennünket Krisztussal egyesít, A második alapvető és leg-sűrűbben előforduló páli fogalom: a hit. „Nem a törvény tettei alapján igazul meg az ember, hanem a Jézus Krisztusba vetett hit által.” (Gal 2, 16) A Krisztus Jézusba vetett hit által Isten fiaí vagyunk, hiszen mindannyian, akik megkeresztelkedtünk Krisztusra, (vagyis hittünk benne), Krisztust öltöttük magunkra (Gal 3, 26-28).

Ez a gondolat a zsidó hallgatóság számára, akiknek először szólt, mindenekelőtt a maga nagy tagadásával hatott felborzolóan. Az a nagy ellentét az Ó és az Új Szövetség között, amely az Úr Jézus szavaiban és tetteiben is ki-kivillant („Hallottátok, hogy mondatott a régieknek, — én pedig mondom nektek!”), Pál leveleiben teljes határozottsággal, szinte kegyetlen világossággal jelenik meg. De lehetett-e másképp, ha valaki megértette Krisztus tanítását — és tudjuk, hogy Pált maga Krisztus tanította meg az evangéliumra — és megértette Krisztus parancsát, hogy *minden népnek* hirdetnie kell igéjét. A Törvény helyébe a hit került: ebben a néhány kurta szóban egy világ süllyedt el és egy új világ támadt: a külsőség helyébe a szellemé. Az Ó-szövetség törvénye kétféleképpen is külsőségekre épít: az Ábrahámhoz való tartozást írja elő mindenekelőtt (circumcisio) és az előírt rituális cselekedetek végrehajtásában nyilvánul. Ez a törvény a maga idejében nagyszerű szellemiséget hozott, a nagy, jámbor, szent életeknek ragyogó példáit ihlette, az istenhitnek és isten-szeretnek csodáit állította a világba; Pál felfogása szerint Isten akarta *nevelő volt Krisztusra*. (Gal 3, 24). Krisztus megjelenésével a nevelő betöltötte feladatát — a farizeusi tanítás külső-gessége, a szadduceusok hideg racionalizmusa, a próféták messiás-gondolatának politikai programmá váló szűkülése szinte kézzelfoghatóan jelzik, hogy itt valami véget ér. Ez a valami az Ószövetség. Szent Pál, a meg nem alkuvó, buzgó farizeus, ha szabad így mondani, lélektani lehetetlenülését élte meg magán a

törvénynek. Ő, aki mindenestül teljesíteni akarta a törvényt, megtapasztalta, hogy a farizeusi előírások rengeteg szabályát lehetetlenség megtartani, a törvény-hűséget mint keserű büntudatot élte át és egyenesen arra a meggyőződésre jutott, hogy közvetve mintegy maga a törvény lesz a bűn okává, hiszen a bűnös kívánságot nem ismerte volna, ha a törvény nem mondaná: ne kívánd meg! „A parancsolat, melynek az életre kellett volna vezetnie, halálomra vált. A parancsolat ugyanis alkalmat adott a bűnnek, hogy félrevezessen és megöljön” (Róm 7, 7-11). Ezen az élményen keresztül az ötörvényt, noha önmagában szent, igaz és jó (Róm 7, 12), szinte személyes ellenségnek érzi. Nem a törvény, hanem Krisztus a mi részünk, eligazítónk, erőnk. „Ő tesz minket alkalmassá arra, hogy az új szövetség szolgálói legyünk, nem a betűé, hanem a léleké, hiszen a betű öl, a lélek pedig életet.” (2 Kor 3, 6) „Jézus által fogadott fiává rendelt bennünket szeretetből az Isten” (Ef 1, 5). Ennek az új, Isten és ember közötti szövetségnek az ember részéről a lélekben való hozzájárulás, Krisztus „befogadása”, vagyis a hit az alapja: hogy „a hittel Krisztus lakjék szívetekben” (Ef 3, 17).

Mit jelent ez a szó Szent Pál tanításában? Persze, hogy a legegyszerűbb alakra visszavezetve azt, amit a kis katekizmus így fogalmaz: igaznak tartani azt, amit Isten mond, — amit Krisztus mond — és pedig azért, mert Ő mondja. De ennek az „igaznak-tartásnak” alanya nemcsak az értelem, amely belátja, hogy hinnie kell, hanem az érzelem is, amely boldogan érzi át az igazságot; és az akarat is, amely odaadja magát neki, „elfogadja” a krisztusi igét. Az ember egész lénye mond ebben a látszólag bonyolult, valójában nagyon egyszerű lelki gesztusban *igent* az evangéliumi jó-hírré. A hitnek és a keresztségnek, a nagy élmény külső jelének átélésében, mindenki vel megtörtént, ami Pállal, hogy „a Krisztus magához ragadta” őt; ugyanakkor az ember is magához ragadja Krisztust, mintegy befogadja lelkébe, hogy titokzatos kegyelmi tevékenységével éljen és dolgozzék benne. Az emberi igen-mondásnak és a kegyelem indításának ez a közös műve az „új teremtmény”, amely immár a „hitből él” (Zsid 10, 38).

Él-e bennem ez a hit, illetőleg élek-e én ebből a hitből? — ez a keresztény öntudat nagy alapkérdése. Híszek-e „Jézus Krisztusban, Ő egy Fiában, a mi Urunkban”? Nemesak a történeti Krisztusban, hanem azt, hogy élt és úgy élt, ahogyan az Evangélium leírja; ez ma már nem probléma a tudományos megismerés előtt; de ezt elhinni még csak tudomány és történelem. Hanem: hiszem-e az élő, a *ma is élő* Krisztust, azt a Krisztust, aki egészen ember, mint én, de ugyanakkor „benne lakozik az istenség egész teljessége”, aki mindennek értelme, aki út, igazság és élet, és aki egyszer majd eljön „ítélni eleveneket és holtakat” — engem is —, akihez józan eszem, tiszta emberi ösztönöm és felfogó érzelmeim szerint mindenestül hozzá kell szabnom magam. Egyszóval: hiszek-e Szent Pál Krisztusában? Ha igen, halát adok-e mindennap ezért a páratlan ajándékért, hogy a „választottak” közé tartozhatom, hogy az Istennek ez a benne lakozó teljessége vár rám örökkévaló boldogságul, mert hiszen „mindazoknak, akik befogadták Őt, hatalmat adott Isten fiává lenni”, — Isten Fia, Krisztus testvér-örököse vagyok. Ha pedig olyan

szerencsétlen volnék, hogy nem felelhetek erre a kérdésre igenel, vajjon nem nyugodtam-e bele nyárspolgári kényelmességgel, vagy farizeusi göggel abba a szellemi vakságba, az embermivolt-nak abba a csonkaságába, abba a szerencsétlen félig-létbe, amit a Krisztus nélkül való élet jelent? Imádkozom-e a hit kegyelmé-ért, de szüntelenül és fáradhatatlanul mindaddig, amíg meg nem hallgat — mert hiszen egészen biztos, hogy előbb vagy utóbb meg-hallgat: megígérte — hacsak a megszállott fiú apjának imájá-val is: „hiszek, uram, segíts hitelenségemen. (Márk 9, 23). És megteszek-e mindent, ami rajtam áll, hogy meg is találjam, hogy elébe menjek, hogy kinyissam előtte lelkemet? Ha másként nem, azon a módon, amely talán a legkönnyebb és talán a legbiztosabb is; avval, hogy teljes jóakarattal, minden előítélet nélkül meg-nyitom lelkemet az Evangéliumnak. Goethe mondja az Ecker-mannal folytatott beszélgetésekben: „Az Evangéliumokban an-nak a fenségnek visszfénye hatékony, amely Krisztus szeméjé-ből ered és mely olyan magasrendű, amilyenben valaha az Isten megjelent a földön. Ha azt kérdezi tőlem valaki, hogy természe-tem imádó tiszteletet kíván-e adni néki, azt felelem: feltétlenül! Meghajlok előtte, mint az erkölcsiség legmagasabb elvének is-teni kinyilatkoztatása előtt.” A „pogány” Goethe megérezte ben-ne az Istent, mert a művész elfogulatlanságával közeledett fe-léje. Hogyne érezném meg én, aki akármilyen nyomorult vagyok és akármilyen hitetlennek érzem magam, mégiscsak valamiké-ppen már eleve rokonságban vagyok Vele, hiszen „nem keresném, ha már valamiképpen meg nem találtam volna” (Pascal).

„Gyökeret verjetek a szeretetben”

Van azonban még egy szó, amely talán még a hitnél is több-ször fordul elő Szent Pál mondataiban; ez a *szeretet*. A megiga-zulás, az új-emberré válás a hitből fakad, de a szeretet mintha még a hitnél is nagyobb volna. Emlékezzünk a korintusi levél csodálatos soraira: (1 Kor 13, 1-3:13.) Megrendítő szavak. Szeretet nélkül semmi a tudás, semmi a misztikus élmény, semmi az ir-galmasság, még a hegyeket mozgató hit is semmi. Vajjon nincs itt ellentmondás? A megigazulást a hit adja, de a hit semmit sem ér szeretet nélkül? Mennyi vita folyt e körül az ellenmondás körül a protestantizmus és a régi hit védői között: egyedül a hit üdvözít-e, vagy kellene a „cselekedetek” is? Pedig az ellenmondás csak látszólagos; ha az ember beleéli magát Szent Pál gondolko-dásmódjába, meg kell éreznie, hogy ez a szembeállítás csak ré-tori forma, s valójában egy ez a kettő. „A hit szeretet által munkálkodik” (Gal 5, 6), vagyis a hit mint szeretet nyilvánul meg. Ha nem nyilvánul meg mint szeretet, akkor nyilván nincs is, vagy legalább is nincs meg a szónak páli értelmében. És for-dítva is: „Mind az, aki szeret, Istentől született és ismeri Istent” — mondja János (1 Ján 4, 7), és nem lehet kétséges, hogy Pál ugyanígy gondolkodik. Az Úr Jézus szerint arról ismerik meg az Ő tanítványait, azaz a hívőket, hogy szeretik egymást. Vagyis az evangéliumi szeretet magában foglalja a hitet, azon épül, annak erejében nyilatkozik meg. Mikor az Evangélium, vagy az apos-

tolok szeretetről beszélnek, nem ösztönös szimpátiát értenek rajta, sem nem a maga javát néző önzés szeretetét, hanem jóakaró szeretetét és pedig minden emberhez való jóakaratot. Am az emberek legnagyobb részét nem szeretetreméltók: nem könnyű őket szeretni. Én magam gyenge és önös vagyok: nem könnyű mindig és mindenhol szeretetet gyakorolnom. Kell egy én-feletti érték, amely szeretetre indít, egy én-feletti gondolat, amely érdemessé teszi szeretni a felebarátot és elmozdítja a szükségképpen adandó holtpontról a szeretetet. Ezt a biztosítékát és erejét a szeretetnek csak a hit és a kegyelem adhatja meg. A hitnek nincs más bizonyítéka, mint a szeretet. „Miert menekülünk szívesebben az olesó szóhoz és a holt könyvhöz, hogy hitünkrol tanúságot tegyünk, mikor az eleven valóság számára egyetlen átütő erejű és gyújtó apologia van: a meleg szívé, a cselekvő szereteté.” — mondja Karl Adam. Szent Pál a legszívesebben együtt említi a kettőt: „Adja meg nektek dicsőségének gazdagsága szerint, hogy Lelke által megerősödjeteK belső emberré, hogy a hittel Krisztus lakjék szívetekben, s ti gyökeret verjeteK és alapot vesseteK a szeretetben”. (Ef 3, 16-17).

Pál, aki olyan súlyos lapokat ír az ószövetségi törvény ellen, voltaképp teljes tudatossággal új törvényt állít: a szeretet törvényét. „Érvénytelenítjük tehát a törvényt? Szó sincs róla: nem érvénytelenítjük, hanem megszüldítjük” (Róm 3, 31). — mintha a hegyi beszéd Krisztusát hallanók, aki nem megszüntetni jött a törvényt, hanem beteljesíteni. A korintusiakhoz írt első levélben egyenesen ki is mondja: „Nem állok Isten törvényén kívül, hanem Krisztus törvényének vagyok alárendelve.” (1 Kor 9, 21). Törvény ez is, de semmi külsőséges, semmi elaprózott kazuisztika, semmi *do ut des* szellem nincsen benne. Egyetlen szóba foglalható: „aki felebarátját szereti, teljesíti a törvényt”. Nem „autonóm erkölcs” Kant értelmében, nem maga szab magának törvényt az ember, hanem Krisztus törvényét követi. De nem is heteronóm, idegen törvény, mert nem „más” szab a léleknek törvényt, hanem az a Krisztus, aki legbelsőbb belsőjében él. *Εννομος Χριστοῦ* — mondja magáról, vagyis a Krisztus *ennómia*-ja: belső-törvényűsége él benne.

Ebben a szeretetben benne vannak a „cselekedetek” is, hiszen az evangéliumi szeretet, vagyis a jóakaró, krisztusi szeretet magában foglalja a cselekedeteket. A hit: szeretni, azaz cselekedni akar. Milyen jellemző, hogy Pálnak a damaszkuszi út nagy élményekor a magát megnevező Krisztushoz első szava: „Uram, mit akarsz, hogy cselekedjem?” (Ap. Csel. 8. 5). Akár a hit, akár a szeretet oldaláról nézzük, mind a kettőnek legbelsőbb természet-e a cselekedetekben való megnyilatkozás. Mikor Pál a tesszalónikaiknak ír és meg akarja dicsérni őket, így szól: „Szüntelenül gondolunk Istenünk és Atyánk előtt tevékeny hitetekre, áldozatos szeretetetekre” (1 Tessz 1, 3). És ha kérdezzük, hogy mik azok a cselekedetek, amelyekben a hit tevékeny és a szeretet áldozatos, a nagy szeretet-himnusz megadja a roppant egyszerűségű választ: 1 Kor 13, 4-7. Pál levelei tele vannak a szeretetnek, azaz a keresztény törvénynek egészen konkrét fejtegetéseivel. De ez a kifejtés mindig ilyen csodálatosan egyszerű, emberi és meleg: egyetértés, egymás javának munkálása, előzékenység, ven-

dégszeretet, segítés, békesség, az erőszak elkerülése, a gyöngébbekhez való alkalmazkodás (Fil 2, 2-4; Róm 12, 10. 13-16; Kol 3, 12-16 stb.). „Szeressétek egymást, viseljétek el egymást; amennyiben rajtatok múlik, lehetőleg éljétek minden emberrel békességben” (Róm 12, 19) — szinte refrénszerűen tér vissza újra meg újra ezekre a dolgokra. Csupa egyszerű dolog, csupa kis dolog. — Valójában mindenki megtapasztalhatja, hogy ez a legnagyobb dolog a világon.

Nekem is meg kell tapasztalnom ezt a nagy dolgot. Lelkiismeretem előtt felmerül a kérdés: olyan-e hitem, amely szeretetben él? Nem csak „világnézet”, ideológia, filozófia-e? Nem csak érzelmi ellágyulás, édeskés szentimentalizmus-e? Nem csak etika, erkölcsi felfogás-e? Az-e igazán, aminek az Úr Jézus kívánja Szent Pálon keresztül: Krisztus lelkembe-fogadása, személyes kapcsolat az élő Krisztussal, amely az emberekkel szemben a jó-akaró szeretet cselekedeteiben lesz élővé? És olyan-e szeretetem, amilyennek Szent Pál kívánja: nem ösztönön, érzelmes természetén, szimpátiákon, nem érdeken, nem szokáson, nem izlésen és esztétikai jólneveltségen alapuló, hanem a Krisztusba vetett hiten és a Krisztusból felém áramló kegyelmen? Ha ez a főmotívuma, akkor az előbbi motívumok is mind értékesé, jóvá lehetnek és színeznek. a természet színeivel gazdagítják természetfölötti szeretetemet. És olyan gyakorlati és egyszerű-e ez a szeretet, amilyennek Pál kívánja? a mindennapi élet egyszerű kis dolgaiban megnyilvánuló, nem ötletszerű cselekedetekben, érzelmes felfolbanásokban fel-felvillanó, hanem életprogram, lelki berendezkedés, lélekforma: a keresztény lélek.

„... mely szabadsággal Krisztus szabadított meg minket”

Ez a törvény — Szent Pál erőteljesen hangsúlyozza ezt — a *szabadság törvénye*. Nem külső, politikai vagy társadalmi értelmű szabadságról van itt szó, nem is a szó filozófiai értelmében vett szabadakaratról. Az öntudat elnémíthatatlan és megcáfolhatatlan tanúbizonysága szerint bennünk élő akarat-szabadságot és az ennek alapján kellő önneveléssel megszerezhető erkölcsi szabadságot ez a szabadság föltételezi. Itt azonban többről, a szónak egy felsőbb, vallási értelméről van szó. Ebben az értelemben „az az ember szabad, aki hajlandó és képes a természetes akarat-szabadságot és örendelkezést elvszerűen isteni értelemben használni, vagyis szeretetének tárgya az, amit Isten akar, emberszeretetének motívuma az Isten iránti szeretet, útmutatója a hitben magához ölelt isteni kinyilatkoztatás, megvalósításának belső ereje az isteni kegyelem.” (Karrer)

Ez a törvény épp azért a szabadság törvénye, mert cselekedetei a szeretetből fakadnak: „Krisztus szeretete sürget minket” (2 Kor 5, 14). Aki szeretetből cselekszik, az nem a szabályt nézi, hanem azt a jót, amelyet a szabály el akar érni és amelyet ő, mint-hogy szereti, még jobban el akar érni. Amikor Szent Pál azt mondja, hogy a szeretet-gyakorló ellen nincsen törvény (Gal 3, 23), akkor azt akarja mondani, hogy a szeretetnek nincs szüksége

törvényre, hiszen tökéletesebben teljesíti azt, amit a törvény kíván.

De a szabadság törvénye a szeretet cselekedeteiben megnyilatkozó hit azért is, mert minden cselekedete személyes *lelkiismeretből* történik. A lelkiismeretnek Szent Pál gondolatvilágában igen nagy szerepe van. A lelkiismeret szó (*συνείδησις*) annyiszor fordul elő nála, hogy egy teológus könyvet írhatott *A lelkiismeret Pálnál* címmel. „A mi dicsekvésünk lelkiismeretünk tanúsága” (2 Kor 1, 12). „Kövesse ki-ki a maga meggyőződését, mert... mindaz, ami nem meggyőződésből történik, bűn” (Róm 14,5; 14, 23). „Miért vessem alá szabadságomat egy másik lelkiismeret ítéletének?” — kérdezi egy kényes eset elbírálásánál. (1 Kor 10, 29).

Акár a szeretet, akár a lelkiismeret oldaláról vizsgáljuk a szentpáli szabadság-fogalmat, mindkettőnek egy a gyökere, azért a szabadságnak is végelemzésben egy az oka: a bennünk lakozó Szentlélek. „Ahol az Úr Lelke van, ott a szabadság” (2 Kr. 3, 17). „Akiket Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai. Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete (mint az ószövetségi törvény alatt), hanem a fogadott fiúság Lelkét, amelyben azt kiáltjuk: Abba! Atya! Maga a Lélek tesz tanúságot lelkünkben, hogy Isten fiai vagyunk.” (Róm 8, 14. 16) „Azt mondom; lélek szerint éljete... Ha a lélek vezet, akkor nem vagytok a törvény alá rendelve... a Lélek gyümölcsei: szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelidség; önmegtartóztatás. Ezek ellen nincs törvény.” (Gal 5, 16, 18, 22-23).

Isten fiai vagyunk és erről maga a Lélek tesz tanúságot lelkünkben. Ime, a keresztény szabadság pszichológiai oldala: felséges szabadságtudat. „Minden szabad nekem, de nem minden hasznos. Minden szabad, csak ne váljak semminek rabjává.” (1 Kor 6, 12) „Minden a tiétek — kiáltja oda a korintusiaknak — akár a világ, akár az élet, akár a halál, akár a jelenvalók, akár az eljövendők: minden a tiétek. Ti Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig Istené.” (1 Kor 3, 22-23). „A lelki ember mindent elbírál, de őt senki sem bírálja el.” (1 Kor 2, 15) A lelki ember, aki a szeretet cselekedeteiben megvalósuló hitben éli a maga szabadságát, mindent el tud bírálni, mert hiten élesedett szeme, szereteten megértővé lett szíve, a maga szabadságán kiélesedett emberismerete mindent megért és magához ölel. Őt viszont senki el nem bírálhatja, mert senki meg nem értheti, aki nem kongeniális vele ugyanilyen természetfölötti fölszereltségben és megtapasztalásban, vagyis aki maga is nem lelki ember. A nem-lelki-ember végelemzésben úgy viszonylik a lelkihez, mint gyermek a felnőtthez, mint a vak, vagy a legjobb esetben fél-vak a látóhoz.

Felnőtt és látó vagyok-e én is? Értem-e igazán ezt a keresztény szabadságot? Helyes-e a fogalmam róla? Nem tévesztem-e össze a szabadossággal; a korlátlan ön-kiélés öngyilkos programjával, a törvény-nélküliség, a „jón és rosszon túl” elképzelt légtérben lebegő emberség beteges káprázatával? Nem szállítom-e le szabadságra szóló igényemet és kétségtelen emberi jogomat a külső szabadság lapos szintjére? Szabadnak lenni politikailag, társadalmilag: nagyszerű eszmék, nagyszerű emberi erőfeszítések ihletői, a „lelki ember” szíve feldobog hallatukra, --

de az ő szabadságigényének mindez kevés: ő szabad akar lenni még önnönmagától is, ő nem éri be kevesebbel, mint a szentpáli élménnyel: „Minden szabad nekem, csak ne váljak semminek rabjává.” És ha megértettem Szent Pálból az evangéliumi szabadság gondolatát, élem-e igazán, meg tudom-e óvni magam szabadságomnak két halálos ellenségétől, attól a kettőtől, amelyekkel Szent Pál is egész életében harcolt: egyrészt a farizeusi betűimádatól, másrészt a pogány szabadosságtól?

„Elég neked az én kegyelemem”

Előttünk áll Szent Pál nagyszerű gondolata az Isten fiainak szabadságáról. De szabadság „ott van, ahol az Úr Lelke”, és Isten fiai azok, akiket Isten Lelke vezérel. Szent Pál minden gondolatmenete Istenből, Krisztusból indult ki, Istenbe is torkollik: a Szentlélekbe. Ő, a nagy realista, a nagy emberismerő, aki önmagában élte végig a bukácsoló ember minden szenvedését, akinek szájában talán végig ott maradt a farizeusi törvénnyel való bírkózás keserősége, és aki huszonöt esztendő-t töltött a kor mindenemű pogányságával fertőzött városokban, fenekéig ismeri az emberi szívet, megtapasztalta és átélte az emberi gyöngeséget. Jól tudja, hogy az ember magától nem lesz „lelki emberré”. A rómaiakhoz írt levélben nagyszerű drámai monológban sirja el a magáramaradt ember nyomorúságát, aki „akarni ugyan kész volna, de arra, hogy a jót meg is tegye, nem képes” (Róm 7, 14-25); ám amint megtapasztalta a gyöngeséget, megtapasztalta az erőt is: az emberi gyöngeségben az Isten erejét. „Isten maga művel bennetek jóakarata szerint a szándékot, meg a végrehajtást is.” (Fil 2, 13) Ami jó van bennünk, nem magunktól van, hanem Istentől; nem a mi munkánk, hanem a bennünk dolgozó Istené: a kegyelemé. Magunktól semmire sem vagyunk képesek, ami erőt érne, de „tudom, hogy mindent megtehetek az által, aki engem megerősít” (Fil 4, 13). „Tehát nem azon múlik, aki erőlködik, vagy aki törtet, hanem az irgalmas Istenen.” (Róm 9, 16). Egy pillanatra meghökkent ez a kategórikus kijelentés, mintha nem kellene „erőlködni és törtetni”, azaz cselekedni, hanem csak ölbetett kézzel várni a kegyelem jövetelét. Valóban akadtak, akik egy ilyen kényelmes és férfiatlan kvietizmus programját vélték kiolvashatni ezekből a szavakból. De Szent Pál gondolata félreérthetetlen: erőlködni és törtetni nem fölösleges, sőt nélkülözhetetlen. Olvastuk a filippiekhez írt levél szavait arról, hogyan festi a görög sportversenyektől vett képpel a maga erőlködését. Ugyanezzel a képpel mutatja meg a cselekedetek szükségességét a korinthusiaknak (1 Kor 9, 24-27). Ezek a képek különben csak az evangéliumi ígét írják körül: aki mindvégig állhatatos, az üdvözl (Mt 10, 22). Pál nem is szűnik meg híveit cselekedetekre: „erőlködéssre és törtetésre” buzdítani. „Törekedjél — írja Timóteusnak — igaz lelkiületre, ételszentségre, hitre, szeretetre, türelemre és szelídségre. Vívj meg a hit jó harcát. Szerezd meg az örök életet.” (1 Tim 6, 11-12). Persze, ez a mi jó harcunk is valójában az Isten műve, hiszen „Ő műveli bennünk a szándékot is”. Törtetésünknek és erőlködésünknek, mint voltaképpen minden

testi-lelki moccanásunknak, két alanya van: mi és még inkább az Isten. Az ember oldaláról nézve talán ez az egész kereszténység legmélysegebb titka.

A kegyelem nagy problémája ez, amellyel annyit viaskodik Pál nyomán a *doctor gratiae*, Szent Ágoston és az ő nyomán mind a legnagyobb teológusok. Az emberi értelemnek csodálatra méltó erőfeszítéseivel írják tele a nagy Summáknak evvel foglalkozó lapjait. Hogyne küzdenének vele, hiszen tökéletes megfejtéséhez a két legnagyobb titoknak: az Isten természetének, az ember természetének ismerete kellene. A mi számunkra, akik Szent Páltól életünk eligazítását várjuk, elég a gyakorlati utasítás: igaz lelkületre, életszentségre törekedni, jó harcot vívni, de egy pillanatra sem hinni azt, hogy magunktól van, ami bennünk jó: tenni is kell, alázatosnak és hálaadónak lenni is kell. „Kegyelemből üdvözültetek a hit által, s ez nem a magatok érdeme, hanem Isten ajándéka. Nem tetteiteknek köszönhetitek, hogy senkise dicsékedhessék. Az Ő alkotása vagyunk: Krisztus Jézusban *jótettekre teremtett minket*, melyeket Isten előre elrendelt, hogy bennük éljünk.” (Ef 2, 9-10).

Ez a kegyelem mindenkinek kijut, kinek-kinek a maga szükségletének mértéke szerint — isteni emberismerettel és isteni jószággal megszabott mérték szerint. A kísértések zaklatása közt háromszor felfohászkodó Pálnak az Úr jelenti ki: „Elég neked az én kegyelmem, mert az erő gyengeségedben lesz teljessé.” (2 Kor 12, 9). A mi szerepünk: együttműködni a kegyelemmel, felhasználni ezt a gyengeségünkben kiteljesedő erőt, mint Pál: „Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok, s rám árasztott kegyelme meddő nem maradt.” (1 Kor 15, 10).

Ennek az utolsó mondatnak két része, mint két sürgető kérdés mered fel előttem. „Az Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok” — tisztában vagyok-e vele, hogy csak Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok, és Isten kegyelméből lehetek, ami lehetek? Vagy talán olyan kezdetleges az önismeretem, hogy lelkem mélyén ott ül a minden bűnök gyökere, a kevélység, a byroni romantika patetikus öncsalása, az Istennel való szembeszállás, vagy a madáchi Ádámnak — a még meg nem tért Ádámnak — tragikus tévedése: hogy Isten nélkül, a magam lábán meg tudok állni? Istenem! a Byronok és Nietzschek példája nagy arányokban tárja elének azt, amit a maguk formátuma szerint a kis kevélyek is átélnek: a gögös ember uralkodó élménye nem a magával való megelégedettség, hanem az elégedetlenség, a csüggedés, a szégyenkezés, az önmagát tépő düh.

De ha él bennem a tudat, hogy az Úr Jézus nélkül semmit sem tehetek (Ján 15, 5), ha él bennem ez a felséges alázat, amelyen a keresztény öntudat felépül: kérem-e Tőle újra meg újra ezt az erősítő és megszentelő kegyelmet, a hit kegyelmét, a szeretet kegyelmét, az alázatosság kegyelmét, az állhatatosság kegyelmét? És — tudván, hogy a kegyelem a természetre épít — próbálok-e elébe menni, természetes jócselekedeteimmel mintegy magamhoz hívni a kegyelmet?

A páli mondat másik kérdése: nem marad-e bennem meddő az Isten rámáradó kegyelme? Azaz: mikor hallom az Isten hívó szavát, felelek-e rá, indulok-e feléje; mikor érzem szívémben

ösztönzését, mozdulok-e, teszem-e amire ösztönöz? Egyszóval: együtt működöm-e a fölismert kegyelemmel? Ez a kegyelemmel való együttműködés, az Istennel való ez az együtt-munkálkodás: voltaképpen ez a keresztény élet tartama. Az ember felől nézve, talán ez az utolsó mozzanata annak a tanításnak, amellyel Pál utat mutat számunkra az Úr Jézushoz.

Ime, Pál bölcsesége, amely megtanít bennünket arra, ami a legfontosabb. Hallgassuk bölcseségre-szomjas elmével, szeretetre táruló szívvel, — a XI. század ismeretlen latin költőjének szép szavai szerint:

Ó Pál, vedd szívesen könyörgő népedet,
Akinek bölcseseket győzött tüzes hited.
Sáfárrá tett az Úr a szent hajlék felett:
Az égi lakomán mutass nekünk helyet,
Hogy ama bölcsesség, mely téged ihletett
Betöltsön általad minden emberszivet!

FALUSI KARÁCSONY

*Éjjél száll a nagytoronyra,
szárnyaival beburkolja
hideg köfejét.*

*Vaksötétben vágtat a fagy,
csengő szánjaival a nagy
éjszakából jött.*

*Elaludtak a csillagok?
Nyakig betakaróztak ott
fenn a mennyeiken.*

*Hol rejtőzik hát az ünnep,
ha a csillagok eltűnnek,
sehol semmi fény?...*

*Láthatatlan vándorol a
falu népe a templomba
fagyott utakon.*

*Kopog a sok cipő, csizma,
az éj kimondatlan titka
ül az ágakon.*

*Sötétben, fagyban. szóltanul
jönnek egyre, míg csontosul
alattuk a föld,*

*s minden sötét árnyon halvány
piros fénnel, el-elhalván —
átdereng a Szív.*

Görgei Gábor

SÖTÉT HAJNAL

Irtó Ijjas Antal

AJANLAS: „Hát visszajártok hozzám tünde árnyhad,
kiket merengő-ifjan láthaték?
Vak lengések hogy mégis műbe zárjam:
hát él bennem félőrült vágya még?
Hozzám a ködből! Táncgyűrűbeszálltan
élővé bűvölődj holt páranép!
Magam is ama vad gyermeknek érzem
villó pályátok démoni szelében.

Az eltűnt szellemkörbe lépek újra —
mind mondhatatlan bú alól izen;
mint ó-hárfán, mit fölver szélnek uja
zsongtok ti multat zúgató rímek —
s gyógyító árba, könnyekébe hulltan:
engesztelődj már durva rossz szívem!
Ami vagyok ma: tüntesd el varázsbot —
és ezt parancsold fel, az ifjúságot!” *

(* Goethe Faustja „Ajánlása”-nak
első és utolsó versszaka. Az elbe
szelés szerzőjének fordításában.)

I.

RABLÓULTIMÓ — így hívták az ismert kártyajátéknak azt
az elvadult változatát, amit két városiruhás, csont-bőr, ideges ügy-
nök s két bőrkabátos, dagadt kupec dühöngve, a négyük térdére
tett kezításkán csattogó kártyákkal játszott órák óta, Szombat-
hely óta. Tizenötéves voltam, szombathelyi gimnazista, a szem-
üvegtől még soványabbnak ható arcú kisfiú; a kártyajáték nem
érdekelt, olvasni már nem lehetett a Szász Károly fordításában
magammal hozott Dante Poklát, ott szorongva a kendős vásáros-
asszonyok és a szolgálati bundájukban hallgatva cigarettázó vas-
utasok között — a cigarettafüst a vonatszakaszmélyén feketébb
volt, mint künn a februári alkonyat; ekkor, 1921-ben még a ma-
gavágtam nyers kapadohányokat szívta mindenki, sokan nem is
cigaretta — hanem újságpapírból. A még háborútól mocskolt,
fűtetlen személyvonat koradélelőtt indult velünk Szombathelyről,
de már majdnem este lett, mire az állomásokon való órák vesztel-
ések után elcammogott Vasvárig. Ott még a szélről tisztára söpört
hideg és halvány alkonyati ég zöldelt be az ablakon. Viszont mire
a betegmozdonyú, zsúfolt kocsisor fölkapaszkodott a Vasvár utáni
hosszú meredeken, fekete-vörös alkonyati tűz szökött a mennyku-
pola tetejéig, mint valami mozdulatlan tűzvész s haragvó bíbor-
ba rajzolódtak az útmenti fa csoportok, belétükrözve a szélről há-
borgó télvízi kiöntésekbe. Az esti tűz aztán hamar kihanyvadt, de
ha legalábbis így döcögünk tovább, az ég égő maradványainak
vörösizzása mellett érünk be Szentivánnan, ahol Egerszegre lehet
átszállni, hogy az influenza- és szénszünet heteire „haza”-jussak.

azazhogy, mivel otthonunk már nem volt, tulajdonképpen csak anyámhoz.

Ezek a furesa, felemás „haza”-utazások éppúgy hozzátartoztak gyermekkoromhoz, mint az itteni vidék, mint anyám, mint a szegénységünk, mint a fájdalom. Anyám — ki tudja hányadik hajótörésünk után — újra ott húzta meg magát Egerszegen. egyik nála jóval idősebb férjes nővérénél, akik künn laktak az állomáson túl, a várostól elég messze, a Pipahegyen. Nagynéném férje ház- meg szőlőszerezésbe belegazdagodott hajdani mesterember volt, ekkor már nagy szőlősgazda s tulajdonképpen újra paraszt, mint ami gyermekkorában. Fiai közül törvényszéki bíró került ki, erdőmérnök, budapesti tisztviselő; már a legfiatalabb fia is keszthelyi gazdász volt. Ő maga pedig, a kegyetlen, fős-vöny, makacs vénember, megülte ezt a szőlőt és a földjét és úgy gazdálkodott, mint aki örökké akar élni: otthon szótalan és só-talan, rideg, száraz zsarnok, s a városháza üléstermében furan-gos, kimeríthetetlenül érvelő szónok és várospolitikai pártvezér. Mind reszkettünk tőle; a már felüőtt fiai s a felesége; és anyám is, de talán legjobban én, aki bizonyára duplázva örököltém anyám félenkségét. Pedig ez a nagybácsim egyideig nem lehetett rossz ember. Ő volt az egyetlen, aki elég sokáig megpróbálta föltartani a ránk szakadt összeomlást, megtartani anyámnak azt a kis há-zat meg két szőlőt, amit a nagyapám szerzett, amikor idetelepuült abból a bakonyi faluból, ahol tanító volt. De a kis örökséget a többi nővérek csavarták ki anyám kezéből mindenféle írásokkal, mi pedig annyifelé szóródtunk, ahányan voltunk. Én Szombat-helyre kerültem és papnak készültem.

Nagyon magányos, nagyon elhagyatott és nagyon rossz ideg-zetű kisfiú voltam. Ekkor, tizenöt éves koromban, alig mutattam tizenegy-tizenkettőt. Talán azért is, mert korábban kellett a vi-lágra jönnöm. S ennek megvolt a maga története.

Apám a születésem előtt halt meg, elhalt első feleségétől öt gyermeket hagyva maga után, anyámtól pedig még kettőt, azon-kivül engem, mégcsak négyhónapos magzatot. A temetésre apám testvérénje jött fel Bácskából, Antónia néném, óriás fekete, rá-c asszony, ottani gazdag marhatőzsér felesége, nyíltan dühöngve, hogy az első asszonytól való gyerekek most mind a bácskai ro-konság nyakára szakadnak. Tudta, hogy a világra vagyok jó-vendő s mikor anyám nem vállalta, hogy bármit is tegyen elle-nem, az ő tudtán kívül adott be neki valami szert, ami a tehének vajúdását indítja és gyorsítja meg, amikor kell. Szörnyű dolog volt, kicsi hijján kétszeres gyilkosság, mert anyám majdnem bele-halt. Apám nénje, a sárga-fekete arcú s a jótét féltésében meddővé vált asszonyi kolosszus, akinek karján és nyakán ékköves sodort-ezüst kőszöntyűi csörögtek, most ugyanolyan vad erővel, amilyen-el majdnem megölte, föl is ápolta édesanyámat. De már első erősebb napján odavágta neki: — Még egy tehénnek is elég lett volna, amit neked beadtam... De neked... — Anyácskám úgy ahogy akkor volt, vékonyan, mint egy madáresontváz, még tá-molyogva, szédülve és haloványon a saját életével s a szíve alatt megtartott magaméval: azonnal kidobta. S ez szakítás volt apám ágával, a dúsgazdag, kevély rá-c rokonsággal, amely előtt apám amúgyis afféle fekete bárány volt, ifjúságában kóbor, nyugtalan

természetű ember, aki katonakora után egyszer csak eltűnt s be-
kőborolta az akkor — a múlt század végén — még török Bal-
kánt, Kisázsia, Északafrikát. A fantáziám még maig is sokat
jár azokon az utakon, amelyeken ő csavargott; görög és szíriai
kikötők utcáiban szállongó és vakító por tüze s a sivatag az At-
lasz tövében, amikor írok róluk: a képzeletemnek jobban ismerő-
sek, mintha magam láttam volna őket. De hazajöve kitűnő és pon-
tos hivatalnok lett belőle a szentgotthárdi dohánygyárban; ki-
eggett belőle az, aminek lobbort kellett vetnie. Mit kereshettek azokon
a tájakon? Elődei — még a nagyapja is — hagyományból a török
Balkánra jártak le kereskedni és nősülni: apám nagyanyja, nekem
dédanyám: Szkutáriban született albán-görög asszony volt. Ami-
kor a gimnáziumban görögül kezdtünk tanulni: engem, mint aki
valami felejtett anyanyelvet tanul vissza, érintettek a szavak
tündöklő hangütései. Pedig ezt a görög dédanyámat, noha még
élt s a nagybeeskereki ház ikónjai és mécsesei közt úgy járult
elébe a család, mintha maga is szentkép lett volna, soha nem lát-
tam s nem tanulhattam tőle görögül. Apámat egyébként is nem
szerette, s számukra nem voltam és nem is lehettem más, mint
alakatlan körvonalú árnyék, akiről csak hallottak. Mert azután
mégiscsak a világra jöttem, ha mostmár nem is egészen szabá-
lyosan. A szer nemcsak anyám egészségét viselte meg akkor s
nemcsak engem ért a halál és rémület első támadásával még a
magzatlót ösködében, hanem végül mégis egy hónappal a ki-
lencedik előtt lökött a világra. Koraszülött voltam. S anyám miért
kereszteltett annak a nagynénémnek nevére, aki ezt tette? Meg-
bocsájtása volt-e a nevem, vagy vádló és kegyetlenül emlékeztető
jel — nem tudom. Ők mindenesetre tudomásul vették, később a
maguk módján még büszkék is voltak rám. De egészében azért
mégis egészen mássá lettem.

Mert apám és apai elődeim szerb meg albángörög vére: anyám
édes dunántúli vérével van leöntve. Apától, a góliát, fekete rác-
tól nem örököltem mást, mint útjainak belém is villó emlékeit,
nagyanyja görög anyanyelvének varázsát s a góg meg-megkísér-
tő, de mindig elolvadó keménységét. Ám azonkívül minden mást
— a vékony csontokat, a korán görnyedő kicsiny termetet, a vé-
konyyszálú hajat, a befelé vérző érzékenységet, a melankóliát, a
hallgatagságot és az engedékenységet — anyámtól. Aki viszont
mindezekben apjára, a hajdani iskolamesterre hasonlított vo-
násról-vonásra.

Erről a nagyapámról már maradt fénykép, kései öregkorá-
ból. Elnézem arcát — a magamét, amilyen majd leszek, hetve-
nedik évemen túl. Mindannak ami vagyok, alapvázát az ő belső
vonásai terítették szét bennem. Elnézem aggastyánkoraiban is fi-
atalos, halvány, kissé ideges mosolyát. Tizenkilencéves volt, ami-
kor a győri tanítóképző utolsó évét végezte, s kocsit küldött érte
a faluja a Bakonyon át, hogy visszahozzák tanítani az apja he-
lyett, aki váratlanul halt meg. Az elődök nemzedékek óta taní-
tottak ott, Dunántúl egyik legrégibb, még Mária Terézia korában
alapított népiskolájában. Elfoglalta helyét a tanítói pulpitus mel-
lett s néhány hónap múlva, Anna-napi búcsúmulatságon, megis-
merkedett későbbi feleségével, anyai nagyanyámmal, Konkoly Ka-
talinnal. A családi legenda megemlékezik ennek a zengő éjszaká-

nak piros holdjaira, a papírlámpionokra, amelyekben gyertyák égtek, s úgy tudja, hogy a nagyanyámat, akkor mégcsak magas, barna, gyönyörű, nagydarab fiatallányt „kilelte a hideg”, amint „az első pillantásra” beleszeretett a sápadt, komoly kis tanítóba. Másnak, gazdag molnáriúnak volt már a menyasszonya, de — s ez ekkoriban irtózatos nagy botrányt verhetett föl — azonnal visszaadta a gyűrűjét, hogy a nagyapám megkérhesse. Kétségtelenül szerelmi házasság volt. Tizenhat gyermekük született, közülük tizenegy nőtt fel s alapított családot. Akkor sok újszülött nem érte meg még a csecsemőkort sem és ritkán lehetett gyógyítani a gyermekbetegségeket; anyák szerelme volt az, ami harcolt a halállal és újra rendezte az élők ritkuló sorait. Hatvanhárom unokájuk és számlálatlan dédunokájuk ágazódott szét a nemzetben. Nagyapám évi fizetése pénzben — a mult század ötvenes éveiről van szó — tizenegy forint hatvan krajcár volt; ma is elgondolkoztat, mért nem kereken tizenkettő, mert akkor legalább egy forint esett volna minden hónapra. Így a tanítás mellett a mesterföldjét meg a mesterszöllejét kellett még megdolgoztatnia, sőt magának is megdolgoznia s leginkább a falu közös erdejéből rájuto fakommenció volt az, amit eladva a közeli Tapolca fapiacán. fölnevelték belőle a tizenegy gyermeket, akik közül tíz volt a lány. A gyermekkoruk szabályosan olyan volt, mint a — jórészen velük rokon — falusi lányoké: nyáron mezitláb jártak, gondozták a házkörüli aprójószágot, nagyobbacska korukban maguk is beálltak a mesterszölbe fogadott napszámoslányok tarkaszoknyás sorába kapálni is; anyámon egyszer átgázolt a falu megvadult csordája, amikor a szőlőből hazafelé, a fején hordott kosárban az apjától lőtt nyúllal, átvágott a nagy, kopár közlegelőn, mezitláb, piros fejkendőben. A nagyapám még tudott latinul, s karácsonyi énekei, amiket szerzett, ma is zengve feszegetik boltíveit a környékbeli templomoknak az éjféli miséken. S volt a háznál egy öreg spinét, és azon mind megtanultak játszani a lányok, s tanítónők meg tanítónék, szőlősgazdák, molnárok feleségei lettek; édesanyám „Tihannynak rijjádó leányát” játszotta nekem altatóul a házunkhoz került vén hangszeren, tudta Kisfaludy balatoni várregéinek dallamát s könnyezve énekelte a hosszú strófákat, kívülről tudta Buda Halálát és Tompa virágregéit; a tanítóház levegőjében egy még előző nemzedék értelmes és már akkor elmerült művelődésének Atlantisza zúgott és harangozott a szegénység és a gond hullámai alatt. Anyám — sokszor mesélte — még farkasokat is látott; egy különösen kemény télen, mikor ő ment a fáskoesikkal a tapolcai fapiacra, visszajövet tizenhat öszeverődött kocsit kísért mindkét oldalon a farkasok ügető láncs a férfiak tartották őket távol azokkal a vékony szíjjakból kötélvastagra font nagy, erdei kongató ostorokkal, amiknek vége nemesakhogy dörren akkorát, mint a puskalövés, hanem agyon is sujt vagy meg is fojt gyöngébb állatot. Szép és vad vidék volt az akkor, maga is különös település, a besenyő eredetű Tomaj-nemzetség falvainak gyűrűjében. Maga Monostorapáti pedig úgy keletkezett, hogy a nagy tatárjárás utáni egyik beütéskor foglyul ejtett egész hadat megkeresztelték és szétszórták az országban — ekkor kapott egy faluravalót a pannouhalmi apátság és ez lett a népe az apát erdei kis monostorának. Innét a falu neve is és

innét a falu népének majdnem tiszta mongol vonásai. Közülük eredt anyai nagyapám családja s közülük Rozi néném, az öreg dajkám.

Az ő emléke nem közvetlen, csak hallottam róla, de a nevétől még ma is édesség és méz folyik szét a szívemben. Vele végződik számomra az emlékezet nélküli csecsemőkor s kezdődik az emlékezni *vélés* hajnala. Mint árvánmaradt gyermekleányka került még a dédapámhoz szolgálónak, de rokon is lehetett, akár a fél falu, majd férjhezadták a falu egyik módosabb legényéhez; aki sokáig kerülgette, ha nem is akarták nekiadni, mert rabiátus ember volt, hirhedt bieszkázó; de erőszakos, dühödt szerelmének végül mégse lehetett ellenállni. A fapiacon kiárult fából jutott neki is menyasszonyi láda, fehérneművel tele — s a férje olyan féltékeny volt rá, hogy ebbe a ládába zárta bele kulccsal a felesége földigérő hosszú haja végét. Pedig az hű volt hozzá; még akkor is, amikor a férjét Veszprémbe vitték rabnak, sok esztendőre, mert embert ölt, vásári verekezésben. Megtörtén, betegem került haza és nemsokára meghalt, s házat földet az övéi vették el a gyerektelen özvegytől — így került vissza mostmár a nagyapámhoz és dajkálta föl annak minden gyermekét. Az anyámat is, S később az unokák közül engemet.

Szerelem és gyűlölség, munka és halál és irtózatosszerű életerőszikráznak elő a családi történetnek ebből az ágából is, ha hozzányúl az ember. Iskolamester-nagyapám amikor több mint ötven évi tanítás után nyugdíjba ment — mostmár pusztán azzal a tizenegy forint hatvan krajcárral — Egerszegen települt meg s mint egész Veszprémben-Zalában ismert pomológus, ő telepítette messze földek szőlőit, gyümölcsöseit. Házat s két kis szőlőt szerzett rajta maga is. És magához vette édesanyámat meg bennünket, gyerekeket. Vele volt Rozi néni, s így lett a dajkám. Nem leghenda, megvannak róla az írások: az öregasszony százéves volt, amikor dajkálni kezdett, s én négyéves voltam, amikor meghalt. Utolsó napjáig egészséges maradt, szál ősz haja sem volt, csak éppen megritkult a még mindig a földig érő híres haj, amit ládába zárt az ura. S még mindig őt gyászolta talpig fehérben, mert talán a legutolsó élő volt, aki még tartotta ennek az ősi néprögnek gyászoló-színéül a fehérét! Még le is vagyok fényképezve vele s még megvan a kép: a fehérrokolyás, fehérreklis, fehérkendős százhároméves öregasszony karján a hároméves kisfiú, egyenesen, akkor még bátran, széles kis arcson tjaival és villogó, ferde szemekkel. Anyám távol volt egész nap s mindaz, ami kedves és édes egy kisfiúnak, ehhez az öregasszonyhoz fűződik az első öntudatlan éveken át; „idesanyám”-nak is szólítottam, azon a feledhetetlen édességű nyelven, amire ő tanított. Ha továbbáradhat életemben a szeretet méze, bizonyára feloldja a magzatkorban majd az időelőtti születésemkor ért halálos rémület ártását. Csakhogy Rozi néni s később a nagyapám halála után — éppen akkor, amikor édesanyánkat a nála is szegényebb és többgyermekes nővérei rohanták meg, mint valami éhes, erőszakos madárraj, az örökségért — mi gyerekek egy másik asszony kezére kerültünk. Koros, de erős és erőszakos özvegy került a házukhoz, az Egerszeg melletti Besenyő nevű faluból, bizonyos Bozzainé. Fekete durvaságú, sovány, fekete teremtés. Nyolcéves nővé-

remnek, mert nem jött azonnal ebédelni, amikor rászólt, tüzes paraszat tett a markába és kényszerítette, hogy összeszorítsa. S megfenyegette, hogy nem szabad elárulnia anyáknak — s gyermeklány néném nem is merte. De az én arcom és koponyám véresre verődtek egyszer, amikor végigrugdosva a téglajárdán, a lábával hengergetett be az udvarra. Sebeimről kiderült minden.

Később sokszor gyötört a kérdés, hogy nagyapámmal kezdődnek-e igazi emlékeim, vagy azzal a súlyos betegséggel — skarláttal — amin négyéves koromban átestem, vagy Bozzainé rugdosásával? Valahogy mindet egyszerre látom, ködből előderengve. Látom még élő nagyapámat járni-kelni (valójában nagyon ritkán láthattam, mert ő is távol volt a háztól, nem egyszer hete-kig); ugyanakkor látom őt nyitott koporsóban fekvő s mint magas, fehér viaszúrokat sorát látom a kétoldalt égő gyertyákat. Annnyira érdekelt a tetejükön égő láng, hogy felmásztam a ravatalra, le is döntöttem az egyiket s a láng belekapott a koporsó papíresípkézetébe. S ugyanakkor érzem a vörhenynek a csontjaimat is átjáró hőségét, szűrő torkomat és fájó nyakamat. Olyan, mint valami utazás a forró víz kataraktáiban és üregeiben. A forróság sötét vagy vörösbarnán homályos. Néha valaki óvatosan a karjába kulcsol s egy gyöngye, lágy hangot hallok. Mindössze egy hang. S mégis tudom, hogy anyám. S mint valami állatkölyök, küzdök pusztán a magam vézna testének erőforrásaira s a testi életéhez is görcsösen ragaszkodó kis lélek makaesszágára utalva — ezt a betegséget akkor még alig tudták gyógyítani, megmaradt aki megmaradt; én is, akinek négyéves koromig ez volt a harmadik küzdelmem a halálremülettől. Vagy mégiscsak Bozzainé lenne az első emlék, az hogy az arcom és a koponyám a földhöz verődnek? Erejével mindenesetre minden mást megelőz.

Nagyon közel lehettek egymáshoz ezek a jelenetek, hogy így egyszerre hasogatnak. A való az lehet, hogy a nagyapám halála után jöhetett a vörheny, amely egészen szétroncsolta egyik dobhartámat és súlyosan megtámadta a másikat; nagyothalló maradtam, az első években majdnem teljesen süket, és tompa kisfiú, s ezután eshetett Bozzainé korszaka; villámában halványan és fájdalmasan derengő kontúrokkal más emlékek is parázslanak... De most mindegy: tizenöt éves koromra a vézna szervezet elnőtt a süketiséget és az abból eredő tompaságot, pusztán nagyothalló voltam s bensőmben is fölülkerekedett az anyai iskolamester-ösök élénk, erős, tevékeny, sokoldalú szelleme, most hogy utazom, elgondolom: mégiscsak a gimnázium egyik legfelölőbb diákja vagyok... minden érdekel, Dantét olvasom, s a memóriám olyan, mint a fényképezőlemez, egy pillantással olvas el és vés be oldalakat „szóról szóra”, s képeket, tájakat, embereket metsz be magába, élesen mint a rézkare... de én sokkal szebb titkok tudok a szivemben: „haza”-felé utazom édesanyámhoz többhetes téli szünrete és megmondom neki... megmondom neki... író leszek! Egy titok van, amit nem tudnék neki megmondani, pedig jobb lenne megmondani: nagyon félénk vagyok, félek mindenkitől, még egy négyéves kisgyermektől is. Ráadásul reszketek amiatt, hogy észreveszik, s ez csak rosszabbá teszi a dolgot; csak abban reménykedem, hogy nem veszik legalábbis *nagyon* észre! Bárcsak megmondhattam volna. Mert ekkor még nagyon szerettem anyá-

mat. Tőle távol is szakadatlanul vágyakoztam utána. De ez a vágy széthullt a távolságon, akár egy kisgyermeknek forró köveken elsistergő könnyei!

II.

Tépett, gyors fellegei között bukdácsoló Hold. Álomsujtotta, sötét, ódon kis állomás (a városnak akkor még nem volt meg a mai nagy, modern pályaudvara). Egynéhány gyöngé, sárga fénypont. Dühöngő szélvész. Még csak esteli tíz. De ez itt már korai éjszaka, amikor a Szentivánban való átszállás után bevánszorgott végre a vonat. Az állomással nem volt semmi dolgom, a másik oldalon szálltam le. Sinpárok legyezővé széttáruló során s értelmetlen összevisszaságában veszteglő teherkocsikon bukdácsoltam át és megkerestem a nyílast az akác bokrokból való, télen tüskés sövényfalon és nekivágtam az ismert gyalogútnak a mező végén túl sötétlő Pipa-hegy felé. Az orkán a hátamban fujt, szinte röpített; könnyű volt szaladnom; a fagyos orkán esontkeményre fújta a holdfényben fehérlő országot. Az út villásan kettéágazott: öreg kőkereszt állt itt, kívülről tudtam a föliratát:

ISTEN DICSŐSÉGÉRE

emelték

idb. Biró István és felesége Zmeskál Mária

1882-ben

az itt meghalt

egyetlen fiuk

néhai ifjabb Biró István

örök emlékezetéül.

„ISTEN BARÁNYA KI ELVESZED A VILÁG BÜNEIT IRGALMAZZ NEKÜNK !”

Az alsó két sor fémesen csillogott. A házaspár úgy hagyta örökbe a földet, hogy azt a kőkereszt rendbentartása terhelte — betűit valóban föl is újították arannyal, majdnem minden évben. Idb. Biró István és felesége Zmeskál Mária egyetlen fia, néhai ifjabb Biró István itt találtatott apja kukoricásában, önkeze által agyonlőve. Hogy miért tette, azt nem nagyon tudták már 1921-ben. A kereszt nekem mindenestre mindig jó útjelző volt ezeken az éjszakai hazavergődéseken. Nem lehetett eltéveszteni, balfelé kellett térni, arrafelé, ahol a Horgas szája sötétlett. A Pipahegy domboldalának agyag- és homokrétege közé több ölnyi mélyen bevágódott kanyargó út, ez a Horgas; de vaksötétjében sem féltem. Csupa ismerős présház és szőlőbeli lak közt ment az ember. A legtöbbnek gazdája még télen is künnlakott. A kutyák most legföljebb csak tisztességből rohantak oda a sövényekhez, de nem ugattak meg: ismertek még az elmúlt nyarokról. A legmagasabb és legvastagabb sövény a nagybátyámék földjét, szőlőjét kerítette, a kis átbújót eldrótozták tavaly óta és áttették máshova, már azt hittem, nem is találom: sötét volt, a holdat

elnyelték fellegettorlatai. De mégis megvolt, végre benn álltam a gazdasági udvar istállója alatti kaszáló szélén s abban a pillanatban a földön hevertem. Szelindek, akár az ördög, sebesen, hang nélkül és nesztelenül s az örömtől örvongve rohant rám és terített le. Nemesak a neve szerint volt szelindek, hanem a fajtája szerint is véreb, messze környék rettegett kuttyája. De ráérezve: az elmúlt nyarak aránya villogott föl emlékezetében; minden délután a Válicákra vittem le fürdeni és megúsztatni; emlékezhetett a vágatákra nyulfiak után haragoszöld lucernásokon át, meg a porzó, ropogó kukoricásokban, amikoris szürke teste, mint valami lassan kilőtt ágyúgolyó galoppozott. Most szabályosan a földre döntött és lefogott; lihegett a boldogságtól; pofáját az arcomhoz tolta és lenyalta róla a szemüveget, erre puhán pofánvágtam s ez magához térítette. Megengedte, hogy fölkeljek s a néptelen gazdasági udvaron meg a konyhakert földkupacain át és az inuensó kisebb szőlő karóisorain föl kísért a dombtetőig. Svájcias, emeletes vörös téglapépületben itt laktak nagynénémék. Pontosabban: csak aludtak itt. Képtelen volt, mily kényelmetlenül éltek. Reggel mind lejöttek a gazdasági udvar úgynevezett alsóházának egyetlen fűtött helyiségébe, egy vályogpadlós, füstös konyhába, ott töltötték az egész napot, este fölmentek a „felső házba”, fűtetlen szobáikba. Ott aludt anyám is az emeletre felvezető lépcső alatti kamrában. Szelindek eljött velem az alacsony ablakig; kicsi hijja, hogy nem ő zörgette meg az apró üveget a vasrácon át. Alig koppant az ablak, kinyílt, mintha csak vártak volna rám; anyám kicsi, őszülő fejének villanását látom s halom lehelletnyi sutto-gását bele az orkámba: — Te vagy? Éppen most álmodtam, hogy jössz! Tegnap is álmodtam rólad...

Mindig „megálmodott” szegény, ha jöttem; holott hogy most jövők, könnyű volt álom nélkül is előre tudnia, hiszen nyilván az itteni iskolában is kiadták a szénszünetet tegnapelőtt.

Ezzel is fogadott, aggodalmasan és egyenesen, a parányi kis előtérben. Itt a zöldvásznas vadászfogas gyenge őzagancsokon lógó puskái, lőportartó szarvai s öreg, elültöltős pisztolyai merültek föl a kezében hozott apró petróleumlámpa fényében. A sohasem használt nagy, földszinti szoba nyílt belőle s a teljesen üres itteni „felsőkonyha”; falépcső kanyargott föl az emeletre, ahol ilyenkor éjszaka nagybátyámék tanyáztak; a lépcső a legkönnyebb érintésre is azonnal recsegett. A lépcső alatt kicsiny, téglapadlós kamra nyílt. De anyám még ennek ajtajában elszutogta — én az első pillanatban nem is értettem meg:

— Édes! Most nem maradhatz nálam. Lujza nénéd már tegnapelőtt szolt, amikor János bácsi megjött a városból ... a hírrel a szünetről ... Az öreg azt mondta, nem akarja, hogy itt légy ... Istenem, szegény kisfiam ... De én ...

Letette a lámpát az apró asztalra s egy feledhetetlen mozdulattal mutatta, mennyire nem tud tenni semmit, azután átölelt és esőkolgatni kezdett. Én olyan határtalanul boldog voltam, hogy azon csak lassan szívárgott át három dolog. Az első az, hogy ennek a kályhátlan lakókamarának jégbarlang hidege vastagon füstölögteti lehelletünket és az embert szinte rázza benne a vacogás. A második annak értelme volt, hogy nem húzhatom meg magam annak a pár hétnak nappalaira még az alsó ház sárpadlót-

jú, venyigefűtésű konyhájában sem, s ez úgy ért, mint a bunkócsapás. A harmadik pedig, hogy lám, anyám azért tudta, hogy jövek, a kis görbe vaságy, amely az enyém volt mindig itt, meg volt vetve és mellette étel — kolbászkarikák, sonka — állt a kisasztalon.

— Akkor a reggeli vonattal már megyek! — mondtam. Megértésből-e, zokszó nélkül vagy félelemből-e, azt sokáig nem tudtam. Ma már gondolom, hogy mind a kettőből. Azt is megértettem, hogy anyám helyzetén nehezíték, ha maradok — de nem is maradhatnék —, azonkívül ha egyszer így áll, kedvem és bátorságom se igen volt hozzá, hogy másnap délelőtt a téglapadlós jégbarlangban felöltözve fölmenjek a recsegő falépcsőn s bekopogtassak nagybácsimék hálósobájába és a már félig világosra igazított zsaluk félhomályából nézzek szembe az öregúr felegyűlölet-feleálm pillantásával az emeleti szobában. Olyan volt a szeme, akár a véresének, amikor messzenéz. A feketéje tűhegynyi apró; szemefehérje pedig óriási s a vérhálótól szinte vörössé átszótt. Ma már tudom, hogy kemény, megvető pillantása mögött mi volt: a maga kicsiny kezdetekből indult kegyetlen gyermekkorának emlékei uralkodtak el benne egészen és egyszerre csak meggyűlölt minden gyereket. Nemcsak engem, akihez vérségileg semmi köze sem volt, hanem még a sajátjait és az unokáit is. A felesége — anyám nővére, Lujza néném — és édesanyám: tapogatózva sejtették ezt, mint valami szörnyű titkot. A titok csak akkor vált nyilvánossá, amikor beleőrült s mint otthoni esendes őrült 1926-ban meghalt. De ami vele már ekkor volt, azt egyelőre még nem lehetett sem megérteni, sem megfogalmazni. — Legkevesbé gyerek értheti meg! — gondolhatták; pedig ekkor már talán megértettem volna s nem annyira letaglózottan vetkőzőm le és bújok ágyba. Ágyba? A dunna jeges hófúvataga alá! Dünnyögök, hogy nem eszem, nem tudok, nem vagyok éhes! Anyám beigazítja a hangosan ketyegő ébresztőt félhatra, elfújja a lámpát és belesuttog a sötétbe:

— Majd reggel ... korán kell kelned, szegénykém ... de majd beszélünk kicsit ...

— Majd reggel ... — mondom én is reménykedve. (Vajjon meg tudom-e neki mondani, milyen szép titkot hordok a szívemben?) De olyan fáradt vagyok s a fekvőhely olyan hideg, s a családás lesujtott. Szinte süvölt a zuhanás, ahogy álomba hullok. Kisgyermekes alszanak el így, úgy merülve el az álomban, mint fuldoklók az árban ... de az egész csak egyetlen pillanat ...

III.

Valóban csak egyetlen pillanat! Anyám már felöltözötten áll az ágyam mellett, a petróleumlámpácska halványan ég s ő fölém hajol és föl akar kelteni. De mielőtt keze vállamra hullana, mielőtt ajkáról a pára felszálló vastag füstjén át akármilyen hangzava, már ülök is az ágy szélén és dideregve, sebtében öltözöm, pedig a csontjaimban a tegnapi tizenkét órás utazás fájt s még kábult vagyok az álomtól. — Már lemehet! — szólok rá majdnem ingerülten, életemben először így, s ő most engedelmeskedik. Már megtöröltem arcomat s már kapkodom magamra a ruhákat, ami-

kor a lépcső a fejem fölött rekedten recseg — nem tudom megelőzni, még nincs rajtam a télikabátom, végül a fulladozó, hörgő, asztmatikus köhögéséről tudom, hogy Lujza néném. Lép is be. Óriási kövérsége még nagyobb a roppant szőrmepongyolában, dagadt keltészasztázu arcában a nagy kerek folt miatt nem lehet összetéveszteni a világ semmiféle más Lujza néniével sem. Megcsókol és zavart, majdnem ijedt: s fájdalmasan, kéken sötétaljú, dagadt szemei könnyeznek. Pénzt ad, száz koronát vagy százezer koronát, már nem emlékszem, milyen számok jártak 1921-ben. Vonakodom, de ő belém gyömöszöli és hatalmas keblére ölel. — Ne haragudj, kérlek! — mondja majdnem könnyörögve — tudod...

Tudom! Ebben a pillanatban mindent tudok. Hogy milyen beteg — asztmás is, meg májbajos meg mindenféle más baja van (amint azóta megtudtam, epilepsziára is volt hajlamos) — hogy ezek miatt az élete a férjével hosszú idő óta milyen... S tudom azt is, hogy a házat így ahogy van, nem fogom látni többé, éppen azért még utoljára megnézem. Tudom, hogy fiatalon az anyjára hasonlított s én el akarom magammal vinni Lujza néném arcáról gyönyörű Konkoly Katalin nagyanyámnak mostmár bizony szétfolyt kenyerléstzává hizott, megöregedett, széttört vonásait. — Ne mondja meg — intek fölfelé — hogy itt voltam. — Nem! — biztat ő és örül, hogy odakünn az orkáuban s a hajnaléjszakában Szelindek ugrik nekem, vinnyogva, türelmetlenül, — Majd ő vigyáz rád és lekísér — mondja szegény... Lujza néném, aki azért szeretett engem s ő is megérezte, hogy jövök és átvirasztotta értem az éjszakát, hogy hajnalban lejöjjön és pár szót tudjon váltani velem... Sohase láttam többé!

A kutyák megérzik, hogy valaki, akit szenvedélyesen szeretnek, mégis újra elmegy. Szelindek bánatosan kalauzol át a sötétség hosszan hömpölygő szélrohamain és keresztbefekszik az alsóház konyha küszöbe előtt. Mégiscsak virradhatott valamit, mert itt benn, ahol van valami meleg — füstszagú, füstizú — mintha egy darab szürke derengés lenne az ablakhoz fűzve. Anyám ott térdel a tűzhely előtt és a venyigét próbálja begyújtani. Ezekkel az 1921-es, komisz, töredező és könnyen kialvó rossz gyufákkal s ezeken a síró, vízes venyigéken, amik hosszan és nehezen gyuladnak ki, de aztán könnyen elunják a lángot.

Fellobban a gyufa fénye és megvilágítja az asszonyi arcot, a legkedvesebbet és legmélyebbre metszőt gyermeki szívemnek. — Te azért csak ne bánkódj! — kérte édesen panaszkodva, mint valami nyájas gerleánya... A gyufa fénye ég még s megvilágítja a hidegtől-reumától meggörbült ujjait. Azután ellobban. Az első gyufafej.

A többit nem is ő gyújtotta, hanem az élet, a sors, a megpróbáltatás fantomja, aki anyám alakját vette föl ezekre a percekre. Ő maga, anyám nem mondhatta ezt, csak üres, látszat-alakja! Felvillan a fény újra s ő felém fordítja arcát: — Ne gondold, hogy énnekem könnyű itt. Legrosszabbul az ember testvérenél szolgál. Ha ugyan legalább szolgál! — S végetér a kezében az imbolygó parányi fénygolyó. A második gyufafej.

Felgyúl a harmadik s mintha nem ő, hanem a künn a ház falát döngető szél mély hangja mondaná tovább a monológot: — Mert mi vagyok itt én? Mégiscsak nem is cseléd! Az a nyomorult

nyugdíj hatvanhárom korona negyven fillér most is... amikor ezekben beszélnek... De én nem hagyhatom itt ezt a helyet... most az ő ügyvédje csinálja azt a dolgot. De a ház... az már végleg nincs meg! Már Anna nénédé!

Oh, Anna néném! Én is még fiatalon s mint a legvidámabbat a tíz lány testvér közül ismertem... s nagyapám és Konkoly Katalin nagyanyám házasságának és szeretetének legkésőbbi gyümölcsét, aki Anna-nevét olyan szemérmes-kedvesen kapta arról az Anna-napi búcsúról, amelynek emlékében hegedűk zengtek és tánc örvénylett s a lámpiónok piroslottak és a gyönyörű, ifjú, piros szerelem... S most éppen ő... övé a gyermekkori házunk! És kialudt a harmadik gyufafej!

De felgyulladt a negyedik és anyámból, akit sohasem láttam így, most vastagon dől az epe. Most, három évtized messzeségéből, megértem szegényt. Kinek kapaszkodott volna másnak, mint nekem a fiának, akit szeretett és ő is vágyakozott utána, akár én utána! De most nem tudott mást adni, mint panaszt s szavaiba belevegyült lélegzetének üressége. Mi volt az, amit ezek a szavak számomra átluggattak és végül összetéptek? A gyermekkor sugárainak arany pókhálójá, a saját bűvös arca, az enyém, az édesanyámé: a legjobb, legerősebb, legédesebb arc, amit egy gyermek ismer s ami egyszerre egy megkínzott, összetört, gyenge teremtes arcává változik. Ez lesz az, amit aztán évtizedekig magamban vonszolok róla, s ami megalázott és letört és belül olyan bizonytalanná tett, mint akinek nincs joga földet és embereket érinteni... ez volt forrása minden gyöngeségemnek, amik miatt gyűlölttem magamat s keserűségét átvittem azután órá... s kísérteties volt, hogy ezt előre tudtam, már abban a pillanatban, amikor láttam, amint közben kialszik kezében a negyedik gyufafej.

Miért nem veszem ki a kezéből a skatulyát és miért nem én gyújtok alá a rőzsének? Itt ülök a rossz kis mosogató-deszkaszéken, a konyha nem több, mint agyagpadlós földű barlang, a virradat úgy dereng benne, mint valami mooskos rongy. S ő előre meggyújtja az ötödik gyufát és panaszkodik tovább s látom, amint az élet egész reménytelensége csupasszá törik szét előttem. Jaj azoknak, akik ezt tették szegénnyel s jaj azoknak, akik ezt tették velem gyermekkel és gyöngével... S közben a világ és a „felsőlakás” kívül jutottak már az éj határain; a virradati derengés kél a domb gerincén s ott áll a ház vörös falaival és fehér palatetőivel s nagy-nénémek talán alszanak a széllel és éjjel elegyített emeleten, amelynek egysoros téglából emelt lapjai és ferde gerendákból emelt hálózata: mint valami fa- és téglakalitka zengenek és zúgnak a horvát föld felől ömlő bóra áradásában, anyám agyondolgozott ujjai pedig fénylenek és füstölögnek az ötödik lángtól. Alakja kiválik az agyagszínű fal félhomályából és felém tart, felém nyúl és megpörköli az én kezemet is. Most-már mindegy, a gyermekkorom elégett és a helyén nem maradt más, mint hamu és cserepek. Nem jöhetsz ide többé! — mondja. Akárhogyan is, minden hányattatáson át is, mégis ő maga volt a mi bolygó otthonunk. Édesanyám és mindaz, amit egy bármily otthon jelent — nincsenek többé. S én már az életem kezdetének megpróbáltatásaitól is olyan törekeny voltam, olyan végletesen kiszolgáltatva annak, hogy nem bírok ki többet... és akkor való-

ban, mint az üveglap, amit túlerős nyomás ért: valami önbecsülés, ami a lélek legmélyén lakik, pengve tört össze bennem. Elnézem őt, édesanyámat, szegényt. A világ, az emberi szeretetlenség tulajdonképpen csak most szakított ki belőle s most a fájdalom és szeretetlenség végső határára lökve ülök és nem tudom mi lesz velem. S közben kialszik a ötödik gyufafej.

Anyám, most amikor a széken ülök, nem is láthat. Engem előtte még árnyék falaz be. Ezt a falat ő sem léphette át soha többé: attól kezdve sohasem mondtam semmitsem magamról; a szeretetre való vágyakozásomban szeretetlen lettem hozzá, nem maradt számomra más belőle, mint egy keskeny, megkínzott öregasszonyarc. Később, évtizedeken át, nem egyszer inkább kimerültem az önmagammal folytatott beszélgetésben, semhogy neki elmondjak magamról bármit, akár a legköznapibb, legegyszerűbb dolgokat. Ez volt ez a hajnal; ez volt az öt gyufaláng; ez volt az összetörés kegyetlen, ötagú ostroma! Amikor ott elég belőle, végül mégis fölkelek a székről és letérdelek a tűzhely elé. Ráz a hideg, úgy fázom, künn megvirrad, a venyige végre meggyullad, nagyon jó erős teát kapok, sok rummal, hogy fölmelegedjek, megeszem a tegnapi vacsorát, szörnyű éhesen. „Az egészséges gyermek mindig éhes!” lehetne mondani. A baj azonban éppen az volt, hogy nem voltam egészséges és azt, ami történt, nem bírtam el egész életemre. Pár perc múlva ott tartottam karjaim között anyámat — vele a sorsot, amiről tudtam, hogy elkísér egész életemre.

Akkor azonban csak Szelindek kísért el. Szelindek, aki olyan erőszakos — nem, legyünk pontosak, olyan „határozott” — volt, hogy anyámnak át kellett engednie a kis kibújjón. Szigorúan meghagyta neki, hogy jöjjön vissza. Az állat hörögve intett igent. Aztán mint valami ágyúgolyó, csakhogy zezugos görbékben száguldó ágyúgolyó, bealagolpozott előttem a Horgasba.

Lassan mentem utána, pedig már jó lett volna sietnem, én azonban halálosan közönyös voltam most: ha elszalasztom is ezt a hajnalit, majdcsak indul még ma valamikor valami vonat! Ezekben a mély kanyarulatokban még éjszaka volt s nem fújt a szél, szinte fölmelegedtem. Szelindek visszajött mogorván, hogy nem szaladok és nem játszom vele és kedveszegetten ballagott melletttem ki a mélyűtnak a mezőre nyíló kezdetéig, ahonnet, mint valami barlangból kilépve alá lehetett látni a rettenetes szélben fázó, mostmár hajnalodó mezőkre, az állomásra s alant a laposban füstölgő városra; messze pedig jobbfelé a Csácsihegyre, mint valami kődbevesző gerincű titáni állatnak a virradat sötét rongyaitól körülszállongott irtózatosságnagyságú farára. A szelet majdnemhogy látni lehetett s a Horgasból kilépve szinte mellbevágta az embert, amint metsző sikollyal száguldott ég és föld között. Szelindek megszokta, hogy neki sohasem szabad túlmenni a mélyűt kezdetén, megrántotta hát a kabátom ujját s egy még utoljára könyörgő alázatos pillantással megkérdezte, mit szólok hozzá, „szabad-e velem jönnie tovább? — Mindegy! — mondhatta neki a szemem, mire szeretete és rajongása egy pillanat alatt kihűlt. De azért eljött velem a két Bíró István keresztyéig. Ott megálltam vele. Ha egy lelket sem lehetett látni, de innét mégis vissza kellett már küldenem ezt a magányos köszalásaiban talán már embervért is ivott fenevadat. Nem vihettem tovább, azonkívül el is kellett búcsúznom nemcsak tőle, hanem innét is, s még utol-

jára megjegyezmem a tájat, amiről — ezt világosan tudtam — egyszer írnom kell valaha. S akkor ott a kőkereszt előtt bekövetkezett életem egyik legnagyobb és legvéresebb pillanata.

Mindenekelőtt láttam, mint valami tűzszkókutat fellövellni a hajnalt emögött az átkozott Pipahegy mögött teljes szépségében úgy, ahogyan azt már egy író látja: a szélnek az eget és földet rengető súlyos áradásán túl fölkelt a lágy almazölden derengő tiszta égről rózsaszínűen és tűzaranyban, püspöklilán és violavörösén, sárga örvényekkel a benne lévő felhőcsíkok rézrozsdazöld és feketezöld vékony vonalaitól megszaggatva, fölkelt a naptámadat. S ugyanakkor, amikor szépsége és a biztonság, hogy ezt szavakba tudom foglalni, lesujtott a szívemre, alásujtott rá az is, ami hajnalban történt velem, amikor anyám azokat a gyufákat villantotta föl s azok mögül rámrohantak a fájdalom elviselhetetlen villámai. Miért volt sok nekem ez az ütés, amit akkor és ott kaptam? Bizonyára gyöngye voltam elviselni. Akár a szíjjostorpanyva dörrenő és összezúzó végét a nyúlfiak. Ezek a pillanatok elvették tőlem a gyerekkort. Elvették tőlem a boldogságot. Elvették tőlem anyámat! Tudtam, hogy ettől a pillanattól fogva nem tudom alakjától és emlékétől elválasztani azt a rémületet és fájdalmat, amit okozott, nincs senkim, idegenek között élek, s magamban belül reszketek a világtól. Még az is jobb lenne, ha csontjaid helyén az én csontjaim feküdnének a temető árkáiban, oh néhai ifjabb Bíró István! És sokkal jobb volna, ha az történnék velem, amit elhagyatottságod legmélyén kívántál magadnak oh Jób: „In nihilum redigere! in nihilum redigere! in nihilum redigere!” — „Semmivé válni!, semmivé válni!, semmivé válni!” És poklodnak vajjon hanyadik, vajjon hanyadik körébe kerülök, attól a keserűségtől, amit önmagam, mások, az egész világ, az egész lét ellen éreztem, oh Dante? „ISTEN BARÁNYA. KI ELVESZED A VILÁG BÜNEIT, IRGALMAZZ NEKÜNK!” Eből az ösztetörésből, ami akkor ért, sokáig — évtizedekig — nem tudtam magamhoz térni, csak később, baráti és tudós, gyöngéd és szakértő kezek: hűséges és szerető asszonyi szív mellett kezdtem el — ha gyarlón is — megkísérelni, hogy magamat újból összerakjam s lettem képes újra, hogy a világnak visszaadni próbáljam azt a szeretetet, amelynek katasztrófája ekkor ért; e katasztrófa miatt voltam minden, még a legkisebb megbántás iránt is olyan érzékeny, minden, még a legkisebb bántalom iránt is, mint akinek bőrét lenyúzták és csupasz húsa nyers, vérző idegvégződéseivel érzékeli a világot!

Ezek az évtizedek azonban még messze voltak, amikor ott álltam a kereszt előtt. Egyszerre hatolt a fülembé két üvöltés. Másfél kilométerről, az állomás felől egy mozdony sikoltott — most állítják össze a vonatot, még elérem! Balról pedig eltűnt Szeledecs, visszaszökött a Horgas bejárójáig s ott leült és magasban az ég felé emelt fejjel, mint valami farkas, ontotta felém dalát. Azt érezte-e meg, ami a szívemben sikoltott és vele együtt engedte-e ki a maga kutyaszívének rémületét, vagy pedig egyszerűen csak búcsúzott tőlem? Hangjában valószínűleg benne volt mind a kettő. — Menj vissza! — intettem neki s az óriási dög engedelmesen elment. — Menjetek vissza! — parancsolom most az emlékek tanulságos árnyainak és irgalmaz nekünk. Kereszten Fügő, ki a Világ Bűneit hordozod!

SZENT MIKLÓS

*Püspöksüvegben Istenének szolgált.
De este titkon elsuhant a háztól,
Sok görbe utca híg sarában gázolt
S megállt az elsötétült ablakoknál.*

*Három leánynak nászi pénzt vetett be,
Hogy meg ne ronítsa ingatag szegénység.
S hogy éhesek a pékeket ne sértsék,
Cipókat csent a kormos tűzhelyekbe.*

*Azóta mindig jár kicsinyhez, nagyhoz.
Kitett cipőkbe cukrot, kis nyulat hoz,
A gyermek boldog, szinte égbe röppen.*

*Nehéz tarisznyát hord öles alakja.
Ami hozott, az ablakokba rakja,
Utána gyorsan — eltűnik a ködben.*

Harsányi Lajos

XAVÉRI SZENT FERENC

*Emlékezik rá Páris, mint diákra.
A messzeség nem volt előtte korlát.
Göngyölte lelkét, mint arany vitorlát
S elment a forró, messze Indiákra.*

— Jézust hozom! — mutatta kis keresztjét.

*A maharadzsák bölogattak lassan.
Hindu papok a rczmaring-lugasban
A néma Buddha zárt szemét keresték.*

*Japánba ment. A pillangók hazája
Repesni kezdett, hogy kinyílt a szája,
De százezernyi sárkány-fog csikorgott.*

*Sírfát Malaccán zöld moha benőtte,
De nem soká majd térdén áll előtte
Egy hindu és egy kis japán — bíbornok.*

Harsányi Lajos

SZAMÁR TESTVÉR

*Galagonyákra röppen a tavasz.
Az aggastyán is éretlen kamasz.
Felhők kötényén ring a kék fodor:
Szamár Testvér, te makrancoskodal?*

*A déli szél hatlyákat költöget.
Símogattál oroszlán kölyköket.
Feslő rózsáim sirra csented el:
Szamár Testvér, te békétlenkedel?*

*Hiába volt narancsom, csemegém.
Tüzet csiholtál szérűk peremén.
Világosságra szomjas a fogoly:
Szamár Testvér, te nyagtalankodal?*

*A kerítésen macska sompolyog,
Cirógattak tudatlan orvosok.
Tokajban érted tell a bő veder:
Szamár Testvér, te szemtelenkedel?*

*Az ég arany pihéket ejteget.
Adtam rád csipkét, piros selymeket.
Csokor lettél, élő, meleg csokor:
Szamár Testvér, te méltatlankodal?*

*Boldog, ki rút sorsán se háborog.
Usztattak könnyű illat záporok.
Miattad szám az Úrral is perelt:
Szamár Testvér, te most hetvenkedel?*

*Szundit a rét. Há'ókabátja zöld.
Halott ígéktől meg nem tér a föld.
Csalódva csuklik számon a mosoly:
Szamár Testvér, te arcátlankodal?*

*Legdrágább kincs az ingyen levegő.
Legnémbább nyelv a mindig csevegő.
Napod megérett mennyei eper:
Szamár Testvér, hát mit' berzenkedel?*

*Jól van öreg csont. Száll a vén idő.
Apadt a kút, csappant a déli hő.
Viselheted most bárhogyan magad:
Elcsittulsz majd a ciprusok alatt.*

Városi István

Nagyon egyszerű mese ez, akárki tud hasonlót.

Decemberi délután volt, gyorsan ereszkedő esttel. Ez az est azonban nem amolyan szürke est volt, mint a többi, — a homály is fénylett tőle.

Karácsony estéje volt.

A pályaudvar zsufoltan himbálódzott az imént gyúlt lámpafényben. Nemcsak a váróterem, — a folyosók és a nagycsarnok is megtelt utasokkal.

Kinn lassan szállni kezdett a köd.

Egy kisváros pályaudvara mindig megható, akáresak játék-villamosai. Mindegyik úgy bukkan ki a ködből, mintha most vennék ki a dobozból, a vatta közül. Minden olyan, mint nagyvárosban, csak egy cseppet alacsonyabb és kurtább. Az emberek viszont akkorák, mint másutt, — óriás játékokkal bajlódó gyermekekhez hasonlók.

A csomagok viszont túlságosan is nagyok voltak, sehogysem fértek át a szűk ajtókon, nem szólva a csizmákról, — nekik is kicsi volt a hely a kőkövákön, minduntalan mások lábára hág-tak.

A zárt levegőben tömött paraszti szoknyák, bundák és kucsmák szaga erjedt.

A hangszóró bögött. Minden percben újra elrecsegte a szemelőknek szánt hosszú intelmet.

Az utasok elcsigázottan türték, hogy túlharsogja őket, eltömje a fülüket. Lógó orral állt mindenki, azok is, akik sohasem szemeteltek, s a jövőben sem volt szándékuk szemetelni, s büntü-datos képpel hallgatták, hogyan kell viselkednie egy jó utasnak.

A pályaudvar személyzete tisztasági versenyben állt.

Diákok, munkások, parasztok és katonák vörösképpel kiabáltak egymás arcába, mintha összevesztek volna. Egy hivatalnok maga elé bámult, hóna alatt egy kis fenyőt szorongatott, összekötött ágai közt még dísztelen homály. Két csizmás férfi között egy micisapkás fiatalember orrának tömpeségét alig tudta ellen-súlyozni előrehegyezett állával. S volt ott egy munkás is; kis faládikán ült, sötét arca kemény ráncok hálójában.

A katonák füstöltek, a diáklányok csacsogtak, de sem a füst, sem a csacsogás nem tudta betömni a hangszóró torkát.

Aztán mégis történt valami.

A hangszóró kattant egyet, s egyszerűen belészakadt a szó.

S ekkor — mintha csak erre várt volna — a hirtelen támadt csendben egy új hang csendült fel valahonnan, tiszta, édes és gyermeki:

Mennyből az angyal lejött hozzátok,

Pásztorok, pásztorok ...

Az emberek felkapták fejüket, mintha egy angyal szárnyának suhogását éreznék. A tolongás megszűnt, a csomagok félrehúzódtak, a csizmák megálltak, a csoportok szétnyíltak, — mindenki a hang felé fordult.

Elsőben senki sem tudta, mi történt?

De mihelyt a hangokon túl, a szavak értelmét is felfogták, loppal fürkészni kezdték egymás arcát.

Az ajtónál álló rendőr hátratett kézzel előre-hátra imbolygott a talpán; mosolyogva nézte a három gyermeket, — nem volt kedve közbelépni.

Az egyik oszlop tövében álltak, mintha a meséből léptek volna elő. Örmőtlan, hosszú cipőjük orra a magasba szagolt, ruhájuk pedig olyan rongyos volt, hogy valósággal a mesékből, a tülvilágról hozták: zúzos kis testük is kilátszott alóla.

Amit pedig a legkisebb fiúcska a kezében tartott, az teljességgel a mesék világába tartozott: egy betlehem toronnyal és keresztel, belül pedig egy csepp másvilági fényességben a Kisded, Anyjával, Józseffel meg a számárral.

A nagyobbik fiú énekelt, szája előtt egy kis páraoszloppal.

Ez is olyan volt, mint régi képeken az angyalok szája elé festett mennyei üzenet. Csillogó papírsüvegje félrebillent a nagy buzgóságtól, s szőke haja kicsúszott alóla. Egy merész kis angyalhoz hasonlított: — megfokallta az emberek gyávaságát, lezállt, hogy kiénekelje, ami a szívekben el van rejtve.

Isteunek fia, aki született
Jászolban, jászolban...

A betlehemes fiúcska körútra indult a lábak között. Mindenkihez odament, magasra emelte a betlehemet, s tartotta a markát.

S az önzéstől hajszolt nagykörmű, szeplős kezek nem tudtak ellenállni valami varázsnak, — egymásután nyúltak zsebükbe, s versengve nyomták fillérjüket a piszkos kis marokba.

A munkás maga elé bámult; fénytelen ráncai egyszercsak megvilágosodtak: a betlehem megállt előtte. Az ember el akart fordulni, de keze a zsebe felé tévedt; előhúzta tárcáját, vaktában belenyúlt, adott valamit a gyerekeknek, s mikor visszatette, újra elfordult, szeme azonban erősen pislogott: egy most fakadt kis fényt figyelt a lelke mélyén, s azon tűnődött, belső része mitől borult oly hirtelen melegségbe.

A tömpeorrú micisapkás jól lebiggyesztette szája szélét, hogy ráferjen minden gyerekes mese lekicsinylése és megvetése. Nem győzte mutatni, mennyire unatkozik, de titkon azon bosszankodott, hogy az ének miatt hallgatnia kell, s ha szól is, nem figyel rá senki.

A katonák rendületlenül fújták a füstöt, — összehúzott pilájuk mögött emlékeztek valamire. Aztán egyenkint talpuk alá ejtették cigarettájukat, s előhúzták pénztárcájukat.

A Ibusz újságos kalitkájának ablaka kinyílt, egy kövérkés női kéz repült ki rajta. A betlehem felé integetett, de a kisfiú sehogy sem vette észre. Az emberek érdeklődéssel figyelték. Végre egyik katona megfogta a kisfiú vállát, s a kalitka felé mutatott. Erre az integetés megszűnt, a kéz leszállt a kisfiú tenyerére, aztán ismét becsukódott az ablak, s az emberek megnyugodtak.

Mire mindenki lerótta kicsinyke adósságát, az ének is elhallgatott. A nagycsarnok megtelt ünnepélyes zsongással, A kinyílt arcok mosolyogtak: mindenki úgy érezte, hogy kapott valamit.

Senki sem vette észre, mikor tűntek el a betlehemesek.

Olyan hirtelen történt, mintha a föld nyelte volna el őket. Az arcokra meglepetés ült: ami néhány perccel ezelőtt még valóság volt, egyszerre bizonytalanná kezdett válni, valószínűtlenné, akár egy mese...

A hangszórót már kijavították, — újra bőgött: átvette az utasok nevelésének irányítását.

Varázsos szavakat ismétel, melyektől az emberek ismét meg-lódultak, s mindent feledve tülekedtek a perron felé. A csizmák újra rátaláltak mások lábára: a csomagok sem igyekeztek összehúzni magukat, — érzéketlenül viaskodtak az ajtókkal és az emberekkel.

A nagycsarnok kiürült, csak a jegyváltók kapkodtak még a pénztárnál. Sorra az alacsony ablak elé nyomták képüket, bekiabáltak rajta, s aggodalmasan eltették azt az egyetlen kis papírkártyát, melyet sok nagy papírért és még több aprópénzért kaptak.

Az egyik oszlop mögül, az árnyékból éles gyerekhangok hallatszottak.

A három betlehemes fiú volt. Veszekedtek valamin. Lábuknál a kőre téve sötétben feküdt a betlehem és a süveg.

— Fogd be a szádat — kiáltotta a szőkehajú, s mellbevágta a kis betlehemest. — Ez neked nem elég? Kapsz többet, csak kiabálj!

A kisgyerek pityeregni kezdett.

— Gyere, haggyuk itt — mondta lesujtóan a harmadik.

Elindultak az ajtó felé; a legkisebb sírva vitte utánuk a betlehemet.

Ők is csak az emberek fiai voltak.

Lassan eltűntek a sűrű esti ködben.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Az *Osservatore Romano* két egymást követő számában „A teológia és a világiak” címmel vezető helyen két cikket tett közzé. Amiből a közlemény kiindul, az az örvendetesnek mondott tény, hogy napjainkban a világi hívek cselekvőbb módon kívánnak résztvenni az egyház életében, s közülük mind többen igyekeznek szert tenni a hitbeli ismeretek magasabb fokára. Dicséretes törekvések ezek — ismétli meg a közlemény —, mert hiszen ma ugyancsak fontos, hogy a világiak közreműködjenek az egyházi hierarchia apostoli munkájában, újabban azonban veszedelmes túlzások és szertelenségek is mutatkoznak, amelyek ártalmakkal fenyegetik magának az egyháznak életét. S a helyzet komolyságára vall, hogy a Szentatya is kitért rá abban a beszédében, amelyet a Szent X. Pius kanonizációja alkalmából Rómában összegyűlt bíborosokhoz és püspökökhöz intézett. Azóta a Szentatya ismételten szolt az itt ismertetett témáról, november elsején. Szűz Mária Királysága kihirdetésének ünnepségeivel kapcsolatban. „Ugy látszik — mondotta a pápa —, egy szellemi ragály jelenségeiről és következményeiről van szó, amelyek a tanítóhivatal közbelépését kívánják, nehogy erőre kapjanak és terjedni kezdjenek, ellenben idejekorán megtalálják ellenszerüket és minél előbb gyökerestől kiirtassanak.”

Több nagy nemzet katolikusainak körében figyelhetők meg ezek a sajnálatos jelenségek. Hogy melyek ezek a nemzetek, a közlemény nem nevezi meg, de a későbbi összefüggésekből kiűnik, hogy főleg a németekre

és a franciákra gondolhatunk. Folyóiratokban és más kiadványokban, sőt a tanszékekről is, nyilvános előadásokon és vallástanulmányi, főleg a Szentírással foglalkozó körökben — ha nem is akarnak minden esetben eljutni a szélső következtetésig — olyan állítások kapnak hangot, hogy a világiaknak joguk van egy „saját” teológiai tudomány művelésére. Hívják ezt „az egyház népe teológiájának” (Kirchenvolkstheologie) is, mint amely más, mint a „papság” teológiája. Ennek a teológiának, mint mondják, saját felépítéssel kell bírnia és meg kell kísérelnie a hitletelmény ujszerű értelmezését. Ahogy kifejezik magukat, „egzisztencialista” jelleget kell öltetnie, vagyis olyan teológiává kell válnia, amely a mai idők konkrét körülményei közt „egzisztáló” egyén igényeihez és szükségleteihez van szabva. Nem szabad tehát, hogy csak az értelem teológiája legyen, amilyen szerintük a skolasztika, de kell, hogy a szívé is legyen. Némelyek úgy vélik, hogy a filozófia és a teológia közé be kellene iktatni egy közbenső tudományt is, amelynek a „gnózis” nevet adják. Ennek a „laikus teológiának” szószólói az általuk vallott tudományos autonómia első következményeként az előzetes egyházi cenzúra megszüntetését követelik a világiak teológiai írásait illetően. Szerintük csak a papok írásainál tűrhető meg a cenzúra, minthogy a papok bizonyos módon a tanító egyházat képviselik, de itt is csak mérsékelt formában, a világiak esetében viszont semmi értelme a cenzúrának, miután ők nem kompro-

mittálhatják a törvényszerű tanítóhivatalt. Többen hangoztatták „a közvélemény jogát” is az egyházban, mikor is e jog mindarra vonatkoznék, ami nem dogma a szoros értelemben.

Mindenesetre meglepő, bár ugyanakkor jóleső, hogy ilyen merész és nyilvánvalóan téves nézetekkel szemben sem vonja kétségbe az *O. R.* ezeknek a „laikus teológusoknak” jóhiszeműségét, hanem inkább az apostol intelmét olvassa rájuk: „Megvan bennük a buzgólkodás az Istenért, de ez nem olyan, aminőt az ismeret kíván.”

Minden zavar elkerülése végett — rögzíti meg a közlemény — világosan meg kell különböztetni a „laikátus teológiáját”, vagyis a világi hívekre vonatkozó teológiát, és a „laikus teológiát”, vagyis azt a teológiát, amelyet ezek a világiak művelnének. A laikátus teológiája nem új dolog: jelenti azoknak a kérdéseknek tanulmányozását, amelyek a világi hívekkel kapcsolatosak. Ide tartoznak a tágabb értelemben vett *Actio Catholica* jogi természete és teológiai alapjai; a hívek egyetemes papsága; a házasság, amelynek alapvető fontossága van a világiak életében; a katolikusok közéleti magatartása olyan esetekben, amikor az időleges és az örökkévaló egymást érintik. Mindezeknek a kérdéseknek tanulmányozása a laikusokról szóló teológiára hárul. A legfőbb egyházi tanítóhivatal, különösen pedig XII. Pius számos alkalommal nyújtott már külön is eligazítást és tájékoztatást ezekben a kérdésekben.

A liturgiáról kiadott enciklikában például teljes világossággal kifejtette a pápa, hogy miként kell érteni a hívek részvételét Krisztus misztikus tes-

tének egységében és az eucharisztikus áldozat bemutatásában. Ezzel szemben bizonyos újítók most olyan módon magyarázzák az egyetemes papságot, hogy azt szinte meg sem érthetik a hívek. Azt mondják nevezetesen, hogy a hívek papsága és a hierarchikus papság az „abszolút papsággal” szemben ugyanabban a helyzetben van, mint a férfi és a nő a közös emberi természettel szemben. Más újítók annyira felmagasztalják a házasságot, hogy végül is egészségtelen miszticizmusba esnek, mert a házasság életét szinte nélkülözhetetlennek tüntetik fel az emberi személység teljességéhez. Olyan felfogás ez, amelyet legutóbb ítélte el a „*Sacra Virginitas*” enciklika. Annak ellenére, hogy a „*Mystici Corporis*” enciklika világos leírást nyújtott az egyházról, mint Krisztus misztikus testéről, némelyek továbbra is úgy állítják be a misztikus testet, mint csupán a liturgia révén kapcsolódó hívek együttesét. Az efajta eszmék hamis spiritualizmust táplálnak, amely az egyház tevékenységét a szoros szentségi körre korlátozná, ugyanmilyre, hogy e körön kívül minden ténykedés a szent dolgok profanálásának számítana.

Visszatérve azonban a „laikus teológia” igényelte „önjogság” kérdésére és azokra a követelésekre, amelyeket ebből az állítólagos önjogságból a mozgalom képviselői leszűrhetőknak véltek, több idézetet is közöl a cikk a Szentatyának már említett beszédéből. A hiteles tanítás joga — jelentette ki hangsúlyosan a pápa — egyedül és kizárólag a római pápáé az egyetemes egyház, és a püspököké a gondjaikra bízott hívek irányában. Éppen ezért „még

azok is, akiket az egyházban tanításra hívtak meg, a tanítónak tisztségét nem a saját nevükben gyakorolják, sem teológiai tudásuk címen, hanem annak a küldetésnek erejénél fogva, amelyet a törvényes tanítóhivataltól kaptak; tanítói jogosultságuk ennek van alávetve mindenkor, ez a jogosultság tehát soha nem válhatik önjogúvá, azaz függetlenné minden hatalomtól". Ha pedig ez így van, akkor az is magától értetődik, hogy — idézzük ismét a Szentatyt — „nem volt soha, nincsen ma sem és nem lesz soha az egyházban világi hívekből álló olyan törvényes magiszterium, amelyet Isten kivett volna a szent tanítóhivatal tekin-télye, irányítása és felügyelete alól”.

Fölöttébb sajnálatos — fejti ki a továbbiakban az *O. R.* —, hogy a szóbanforgó világi teológusok nem érték be annak taglalásával: mi módon lehetne a hit igazságait jobb megvilágításban és szemléletesebben a hívek elé tárni. Mert ez az a feladat, amelyben ők, mint világiak, jobban boldogulhatnak, hasznos ösztönzéseket és értékes segítséget nyújthatnak. Az a függetlenség, amelyet e világi teológusok igényelnek maguknak az egyház tanítóhivatalával szemben, ellentétes Jézus Krisztusnak, az egyház alapítójának akaratával, aki a keresztény vallás tanítását az apostolokra és törvényes utódokra, azaz a római pápára és a püspökökre bízta. Ezek felszólíthatnak másokat is, hogy legyenek munkatársaik és tanácsadók a tanításban és a tanítás hatalmát rájuk ruházhatják át akár rendkívüli úton, akár a nekik juttatott állásnál fogva. E munkatársaik főleg papok; de lehetnek, mint ahogy van-

nak, világiak is, ha alkalmasnak ítélik őket erre a feladatra. Feltétel azonban, hogy ami a katolikus igazságot és annak tanítását illeti, a papok is, meg a világiak is alárendeljék magukat az Anyaszentegyház élő tanítóhivatalának.

Nem vitás, hogy a teológiai oktatásra való alkalmasság szempontjából a papok — általánosságban beszélve — jóval kedvezőbb helyzetben vannak, mint a világiak. Hiszen a papok, akiknek hivatásuk, hogy hirdessék és megvédjék a szent tanítást, továbbá, hogy az egyház isteni Alapítójának parancsai és tanácsai szerint irányítsák a lelkeket, nem kizárólag csak tanulnak, hanem az állapotuk kegyelmének segítségével kívül a lelki előkészületeknek azt a tömegét is elvégzik, amely együttjár tudományos képzésükkel. A papságnál ezt a képzést különösképen megfelelővé teszi annak időtartama, az oktatók biztossága, valamint a közvetlen és folytonos kapcsolatot az egyház élő tanítóhivatalával. Utóbbi iránt az engedelmesség nem jelent megalázkozást sem az oktató, sem a tanuló számára, hanem ellenkezően: okot a büszkeségre, mert ilyen módon részesül tanulmányai közben abból a megvilágosodásból, amelyet Krisztus megígért és megadott az egyház tanítóhivatalának. Az a tudat, hogy a tekintély irányítása alatt áll, nem teher a teológus számára, annál kevésbé, mert neki nagyon is tisztában kell lennie azzal, hogy a teológusok egyetértése a vallás és az erkölcs dolgaiiban éppen azért bír akkora fontossággal, mert a teológusok együtt dolgoznak a szent tanítóhivatallal és ez a tanítóhivatal örökös fölöttük. A teológus teljes kiképzéséhez

a kinyilatkoztatott igazságok szerves összefüggésének komoly ismerete is hozzátartozik. Aztán megkívánják tőle azoknak a vonatkozásoknak mélyreható ismeretét, amelyek a teológiai tanok és az egészséges bölcsélet közt alakultak ki.

Mindezzel nem akarjuk azt állítani, — hangsúlyozza a közlemény —, hogy a világiak nem jeleskedhetnek és tűnhetnek ki a teológiában, főleg az egyházi tanok magyarázásában és védelmében. Ilyen nagy készségségű világiak mindig voltak, vannak és lesznek, amiért hálát is adhatunk az Úrnak. Bizonyos azonban: ha ezek a világiak a hit bátor bajnokainak kivételes pozíciójába kerültek, akkor ezt éppen annak tulajdoníthatjuk, hogy a tant illetően az egyház tekintéllyel teli tanítóhivatalának vezetése alá helyezték magukat. Ahol viszont hiányzanak a kellő feltételek, ott mindig fennáll a veszedelme annak, hogy — miként a Szentatya mondotta — „másokat kezdenek tanítani teljesen alkalmatlan, sőt csaló és álnok emberek”. Fennforog ez a veszedelem azoknak az esetében is, akik némi időn át papnövendékek voltak, vagy másfajta egyetemi tanulmányaik mellett néhány teológiai tárgyat is hallgattak: rájuk, mint talán senki másra, áll az elv, hogy a feltudás nem egyszer rosszabb, mint a teljes tudatlanság.

A Szentatya — fejezi be az *O. R.* — kétféle veszedelemre hívta fel a figyelmet rendkívül nagy hordereű beszédében. A kettő különálló, de összefügg egymással. Az egyik: némely papok hamis teológiai iránya; a másik: a teológia hamis felfogása némely világiaknál. Könnyű belátnunk: ha olyan személyek is tévedésbe eshettek,

akik hivatásuknál és életkörülményeiknél fogva a teológiai igazság kutatására szentelték magukat, mennyivel inkább ki vannak téve annak a világiak, akik azt hiszik, hogy a teológus tisztében léphetnek elő és taníthatnak az egyházban. Imádkozunk értük, hogy javukra váljék a Szentatya szeretetteljes intelve, s reméljük, hogy a sajnálatos elméletek szószólói meg látják elméleteikben a tévedést és felismerik az egyház élő tanítóhivatalában az Isten szavát.

Ritkán jelennek meg a Szent-
szék lapjában olyan természetű
cikkek, mint amelyet fentebb
ismertettem. Komoly figyel-
meztetések ezek, amelyeket, ha
nem találnak megszívlelésre, to-
vábbi lépések követnek. Vilá-
gos, hogy az ilyen cikkek fel-
tűnést is keltenek. Jelen eset-
ben azonban nem annyira a hi-
vatalos, vagy félhivatalos állás-
foglalás a feltűnő, mint azok a
tények és nézetek, amelyek ezt
az állásfoglalást szükségessé tet-
ték. Utóbbi ugyanis semmi
olyasmit sem tartalmaz, ami
valamelyest is újdonságnak szá-
mítana.

Egy részlete mégis van a köz-
lésnek, amely részlet máris
nagy vitákra vezetett; az neve-
zetesen, ahol ezeket olvassuk:
„A mozgalom annál veszedel-
mesebb, mert szítói megejtő
mezbe burkolják tanait: úgy
tűntetik fel, mintha a szükség
követelné tőlük, hogy a hierar-
chiát figyelemessé tegyék a je-
len problémáira.” Nyilvánvaló
ugyanis, hogy a „mez” csak
azért lehet „megejtő”, mert a
szükséges tévedésekbe esett
„laikus teológusokon” kívül
vannak még szép számban vilá-
gi katolikusok, akik helyesen
vagy helytelenül úgy érzik.

hogy a teológia illetékes művelői nem mindenben veszik figyelembe a kornak és a benne élő világiaknak körülményeiből adódó sajátos kérdéseket.

Nem lehet kétséges, hogy maguk az elitelt és méltán elitelt „laikus teológusok” is efajta hiányérzetből nyúltak hozzá a teológiához. S némi segítségükre legyen szabad hozzáfűznöm a saját tapasztalatomból: szinte törvényszerű, hogy amikor a világi ember átruccan a teológia területére, többnyire csak azok a határkérdések kötik le érdeklődését, amelyekben a legkönnyebb elcsúsznia.

Azt azonban, hogy ilyen elcsúszások történtek, nem tekinthetjük oknak arra, hogy a világiak ne is foglalkozzanak teológiával. Ez az álláspont domborodott ki, és pedig elentmondás nélkül, azokban az igen higgadt közleményekben: cikkekben és levelekben, amelyeket a *Tablet* hozott nyilvánosságra.

Különösen két írást találtam tanulságosnak. Az egyiknek szerzője *John M. Todd*, aki bizonyos óvatosságra int az *O. R.* cikkének értelmezésében. Káros lenne szerinte, ha azoknak felbátorítását olvasnók ki belőle, akik „sohasem olyan boldogok, mint amikor azzal tetszeleghetnek, hogy kétszer áldottak ők, amiért minden további gondolkodás nélkül meg vannak elégedve a mindenkori helyzettel.” Todd meg van győződve arról, hogy amennyiben az egyház illetékes tényezői a konkrét anglicai viszonyokról nyilatkoznak, ez a nyilatkozat ekként hangzanék: „Örömünkre szolgál, hogy a világiak fokozódó érdeklődést tanúsítanak a teológia iránt, s hogy egyesek már néhány könyvet is írtak ebben a tárgykörben. Végtére

is teológiai ismeretek nélkül nem tudnák teljes mértékben értékelni a maguk keresztnény hivatásának természetét az élet különböző területein. Nem érhetnék meg a kívánt mértékben a döntések igazi jelentőségét sem, amelyeket oly gyakran kell nekik, mint keresztnényeknek hozniok a világban... A püspököknek és papoknak az is feladatuk, hogy szorgalmazzák a hitbeli ismeretek öntevékeny gyarapítását, neveljék rá a világi híveket, megőrizve őket ugyanakkor a tévedésektől is.”

A másik közleményt *John P. Murphy* írta, aki hittudománykari professzor. Egyenesen arra szeretné lelkesíteni a világi hitvédőket, hogy a mainál is nagyobb fokban sajátítsák el a teológiai szellemet és ismereteket. Szerinte a világiak még mindig nincsenek kellő tudatában annak, hogy a teológia is tudomány. Ezért beszélnek a teológia és a tudomány „viszonyáról”, holott ez értelmetlenség. A teológia nem „viszonyban” áll a tudománnyal, hanem maga is tudomány, sőt a legmagasabb rangú tudomány, miután a tényeket, amelyekkel foglalkozik, maga Isten nyilatkoztatta ki. Miként a kegyelem sem megrablója, hanem őre a természetnek, ugyanúgy a teológia is őre a többi tudománynak. Őre annyiban is, hogy ragaszkodik minden tudomány autonómiájához a maga területén. „Ha bármely katolikus tudós a legkisebb mértékben is illojális a saját tudományában egy rosszul felfogott jámborság nevében, akkor távol van attól, hogy katolikus legyen, mert nem értékeli az igazságot, amely az embert szabaddá teszi.” Ha ehhez tartottuk volna magunkat — jegyzi meg Murphy —, bizonyára több ka-

tolikus lenne a tudósok között.

Az alapvető mulasztást azonban abban látja Murphy, hogy még mindig hiányos az egyháznak, mint látható társaságnak megértése és értékelése. S ezzel kapcsolatban olyasmit jelent ki Murphy, ami engem is ugyancsak gondolkodóba ejtett: „Meg vagyok győződve róla, hogy ha társadalomtudományi kutatásaink mindenekelőtt magával az egyházzal foglalkoztak volna, sokkal többre jutottunk volna, mint azzal az igyekezetünkkel, hogy rávegyük az emberiséget a pápák szociális tanításainak követésére.” Majd: „Tanácsom a mi világi hitvédoinknek, akik oly remekül szolgálják az egyházat: igyekezzetek meglátni minden utat, amely annak a teológiai igazságnak fogalmából következik, hogy az Urunk által létesített egyház látható, s meglátjátok, mennyivel kisebb erőfeszítéssel érhetjük el azt a jót, amit mindannyian kívánunk.”

A *Tablet* idevágó többi közleményéből is kitűnik, hogy amit a világi katolikusok számára kívánatosnak tartanak, sokkal inkább a vallásos ismeretek alaposabb megszerzése és a „teológiai szellem” elsajátítása, mint a hittudomány önálló művelése. Mert hogy ezen a területen mennyire hiányzanak náluk a megnyugtató feltételek, azt az *O. R.* eléggé megvilágította. Ha ennek ellenére némelyek mégis egy „laikus teológia” szükségére mellett érvelnek, akkor ennek jóformán egyetlen magyarázata, hogy a mai gyakorlatnál nagyobb szerepet szeretnének nyerni a világi hívek részére az egyház életében. S hogy ez ma valóban probléma, mutatja, hogy egyre több

tanulmány jelenik meg róla nem is világiak, hanem egyháziak tollából.

Ezek sorában kiemelkedőnek mondja a bencés *Desmond Schlegel* azt a legutóbbi könyvet, amelyet *G. Philips*, a louvaini egyetem hittudományi professzora „A világiak szerepe az egyházban” címmel tett közzé. Egészen természetes — írja terjedelmes ismertetésében Schlegel —, hogy amikor az egyház a világi híveknek is feladatává teszi egész személységük keresztényi alakítását, sokkal, de sokkal többet kíván tőlük, mint némi pénzt a perselyekbe. Továbbmenve pedig, ha az egyház valóban a megkeresztelteknek igazi életközösségé, mint aminek vallja magát, akkor az is nyilvánvaló, hogy egyetlen tagja sem maradhat pusztán beillesztett és télen.

Mindenesetre két ellentétes végtétől kell óvakodni. Az egyik, hogy a világiak vonatkozásban elfogadni a hierarchia vezetését, sőt megkísérlik tekintélyének csökkentését. A másik, hogy az egyházi hierarchia lépi túl a reá ruházott hatalom határait, amire a történelem oly sajnálatos eseteket mutat. Semmiképpen sem vitatható azonban, hogy az antiklerikalizmus megszüntetésének egyik fő eszköze ez: ha az egyház megnöveli világi tagjaiban az érzéket saját hivatásunk iránt, amelynek leglényegesebb tartalmát az evangélium üzenetének terjesztése és szellemének cselekvő átélése teszi. Van egy rész Szent Pálnak az efezusiakhoz írt levelében, amely talán minden másnál érthetőbben önti szavakba ezeket az elveket: „Ők (a papság) azért vannak, hogy irányítsák a hívők életét, szolgálják lelki szükségleteiket, építsék Krisztus testének alka-

tát, míg nem mindannyian megvalósítjuk közös egységünket annak nyomán, hogy hiszünk Isten Fiában és teljesebben megismerjük őt. Ilyen módon jutunk el a tökéletes emberségre, arra az érettségre, amely hozzánérhető Krisztus befejezett nagyságához." Látható ebből a szövegből, hogy az uralkodó eszme nem a hierarchia, hanem a „test” — jöllehet a testben lényeges a hierarchia intézménye, nem azért, miként a reformátorok felpanaszolták, hogy passzivitásba kényszerítse a világiakat, hanem ellenkezően, hogy minden tagot érettségre, felelős és együttes tevékenységre emeljen. A tekintélynek és kötelességnek bármiféle feladása, akár a papság, akár a világiak részéről, bűn lenne a szeretet ellen és Krisztus ellen az ő misztikus testében.

Igen termékenyeknek mondja Sehlegel azokat a fejtegetéseket, amelyeket a szerző az apostoli tanításhoz fűz. Gyakran találkoznak hívekkel, akik úgy gondolkodnak, mintha nem egy része lennének az egyháznak, hanem egyszerűen csak beletartoznának. Pedig amikor úgy beszélünk az egyházzal, mint valami különálló, saját magunktól különböző dologról — és sajnos, ez a megszokottabb —, mindannyiszor azt áruljuk el, hogy nem vagyunk tudatában annak: mit is jelentett bekebelezetésünk, beletagozódásunk Krisztusba a keresztség által.

Ami a világiaktól kívántatik, nem a „vak” engedelmesség, hanem az „értelmes” engedelmes-ség, s éppen ennek az értelmességnek foka határozza meg az alávetés értékét. Minden bizonnyal erre utal a szentmise egyik gyűjtőimádságának ez a kitétele: „cui servire regnare est — kinek szolgálata királyi

méltóság”. Isten embere tökéletes szabadságnak örvend, ezt a szabadságot azonban nem kapja meg a maga teljességében egyszer s mindenkorra, hanem kitartó és töretlen hűség útján kell ezt megszereznie. A felülről jövő fény nem világítja meg mindjárt a messi par-tot, csak lépésről-lépésre visz közelebb hozzá.

Ezekkel az elvekkel kell tisztában lennünk ahhoz, hogy gyakorlatilag is szemügyre vehessük: mi az az együttműködés, amely az egyházban a világiakra hárul. Háromféle ez: szent-ségi, értelmi és társasági.

Az együttműködés első helyen említett módjával, az egyház szentségi életében való részvétellel kapcsolatban Philips kitér az összes hívek egyetemes papságára. E kérdés megvitatását „túláságosan hosszú időn keresztül elhanyagolta a teológiai gondolkodás” s ha a jelen században fontos fejlődés következett be, nagy mértékben a Szent X. Pius által kezdeményezett liturgikus mozgalomnak köszönhetjük. Kitűnik abból is, hogy egyre sűrűbben és mind nagyobb teret juttatnak a katolikus lapok és folyóiratok olyan kérdéseknek, mint az anyanyelv használata a liturgiában, vagy a gregorián ének a nép ajkán. Megfigyelhető a házasság szentségén alapuló keresztény családnak is mind szorosabb bevonása a liturgikus megújulásba.

Ami az értelmi együttműködést illeti, nem szabad természetesen szem elől téveszteni, hogy egyedül a püspöki kar alkotja a tanító egyházat. Nem kétséges azonban, hogy magának a tannak alakításában is szerepet visz a „sensus fidelium”, a katolikus érzés tanús-kodása. Amikor a Szentatya a Mennybevételt hittételnek meg-

határozása előtt tájékoztatást kért a püspököktől erről az érzésről, ez nem volt merőben formáság. Ha pedig nem volt és nem is lehetett formáság, akkor nyilvánvaló, — emeli ki Philips —, hogy minden ilyen tájékoztató céltalaná válnék, ha a világiaknak semmiféle véleményeik sem lennének azon túlmenően, ami már hivatalos tanítás. Ahhoz pedig, hogy egyáltalán véleményeik lehessenek, elengedhetetlen, hogy tanulmányozzák a teológiát. Egy Maritain vagy Chesterton munkája így segíthet elő tanbeli törekvéseket is az egyházban. Világiak ma hasonló szerepet tölthetnek be s mint Philips állítja: „hála Istennek, meg is teszik”, mint amelyet az egyházatyák korában nem egyszer kellett vállalniok.

Végül a társasági együttműködés ésszerűen következik abból, hogy az egyház látható társaság is, ami a világiak felé elsősorban a plébániához tartozó hívek közösségében fejeződik ki. Sajnos, itt nem egyszer tapasztalható, hogy lelkipásztorkodó papok nem éppen rajonganak teológia iránt is érdeklődő, magas műveltségű értelmiségi hívek közelségeért. Mindenképen szerecsétlen helyzet — jelenti ki Philips —, nem azért persze, mintha ezek a lelkek, mint lelkek, értékesebbek volnának a többi léleknel, hanem mert ezeknek az értelmiségieknek befolyása mégis csak nagyobb és döntőbb a hívek gondolkodására, nemcsak a jó, de esetleg a rossz irányban is. Minél de-

mokratikusabb a világ, annál szükségesebb foglalkozni annak vezetőivel. S nem kivétel annak plébánia, az egyházközség sem. A katolikus értelmiségiek egyenesen felelősek azért, hogy a hit dolgában kellő készséggel birjanak a szellemi vezetésre, a papoknak pedig egyenesen kötelességük, hogy segítsék őket.

Szemben tehát ellentétes nézetekkel és tévedésekkel, nagyon is tág az a terület, amelynek munkálása nemesak nyitva áll a világi hívek előtt, de amelynek munkálására küldetésük is van. Ezt állapítja meg Philips is, meg Schlegel is, s az olvasottak nyomán mi sem vélekedhetünk másként. Küldetésük teljesítésében, bár a hierarchia vezetése alatt kell maradniok, egyáltalán nem olyanok a világi hívek, mint az élettelen fogaskerek egy hatalmas gépezetben, hanem felelősségteljes tagjai Krisztus misztikus testének. A papoknak olyan teendőik vannak az egyházban, amelyeket a világiak soha sem végezhetnek el, másfelől azonban a világiaknak is megvan a maguk feladatköre, amelyből a pap van kizárva. S az ő feladatköruk, az ő hivatásuk is ugyanúgy Istentől való, mint a papoké vagy szerzeteseké. Mi több, a világi hívőre is ugyanúgy áll, mint a papra, hogy aki kap, annak adnia kell. Isten ígért, a szentségeket, a szabadság törvényét azért kapja a hitben, hogy személyén keresztül kihasznalja azok az egész emberiségre a szeretetben.

A KIS ÚT

.... Sokszor hallottam, még gyermekkoromban, és természetesen is találtam, hogy a hazaszeretet számomra szent kötelesség. Most azonban, hogy nemrég a templomi szószékről is hallottam a hazaszeretet kötelességének hangsúlyozását és érett fejjel komolyabban is elmélkedtem felőle, kénytelen voltam bevallani: nem tudnám megmondani, mit értek rajta igazán; mik azok a konkrét teendők, amelyeknek vállalására a kötelesség teljesítésének érzésével tekinthetnék. Olyan dolgokra ugyanis, amelyeket a cselekvő hazaszeretet lelkesítő példáiként szoktak felhozni, a magam adottságai között aligha gondolhatok...

Kérdések tömegét veti fel ez a levél, kérdéseket, amelyek nyilván másokat is, sokakat foglalkoztatnak. Próbáljunk hát sorjában megfelelni rájuk, egyszerűen és közérthetően.

Talán az lesz a leghelyesebb, ha a nemzet fogalmával kezdjük, amelyről már rengeteget vitáztak az idők folyamán. Sajnos, a nemzet általános elfogadott meghatározását ma is nélkülözzük, abban a tekintetben azonban nemigen bukkannunk véleménykülönbségre, hogy a nemzet: embereknek történetileg kialakult egysége, amelyet legmagasabb rendű kötélekként a közös politikai öntudat vagy éppen politikai küldetés-tudat tart össze. S az a környezet, amelyben a nemzet élete s benne a mi életünk is folyik, ez a környezet a haza.

Világos tehát, hogy a haza nem egyszerűen terület, mint némelyek vélnék. Természetesen terület is, mint ahogy a haza fogalma kétségtelenül összefügg keletkezésében a „ház” fogalmával s mint ahogy a hazáról ébredő első képzeink szorosan tapadnak a szülőföld képzetéhez. A haza azonban jóval több, mint bolygónk felületének egy meghatározott darabja. A haza sokkal nagyobb mértékben emberi mű is, amely századok vagy évezredek során alakult ki.

mindazoknak a keze és értelme nyomán, akik a területén éltek. Ha végiggondoljuk mindazt, amit rajta értünk, rájövünk arra, hogy a mi hazánk annak a nemzetnek, amelyhez tartozunk, teljes anyagi, szellemi és erkölcsi öröksége, amely minden vonatkozásban kimerítően meg sem határozható.

Van benne föld és ég, együtt ontott vér és verejték, vannak benne dombok és sírok, emlékek, hagyományok és szokások; anyanyelv, amelyet a legszebb nyelveknek érzünk; irodalom és művészet, amely csak itten sarjadhatott. Olykor elég egy régi dal, egy józan közmondás, egy himzés vagy falitányér, hogy felidézze és életre keltse előttünk azt az egész szétfolyó valamit, amit hazának nevezünk, s aminek jelképe a nemzeti lobogó.

De menjünk csak tovább. Különösen akkor, ha huzamosabban külföldön időzünk, elevenen megérezzük azt is, hogy amiért hozzánőttünk a hazához, mindezen fölül egy kölcsönös nagy barátság tudata is a lehetőség arra, hogy szívünk szerint kibeszélhessük magunkat, s a megnyugvás afelől, hogy meg is értenek minket; nem utolsó sorban pedig egy nagy szolidaritás, ami annyit is jelent, hogy jogoknak, érdekek-

nek és törekvéseknek közössége. Renan írta: „Alig tudunk megférni kedves honfitársainkkal, de még nehezebb náluk nélkül élni: a nosztalgia, a honvágy olykor még öngyilkosságba is visz.”

Sok bizonytságot hozhatnánk fel arra, hogy a hazán valóban nemzetünknek ezt az anyagi, szellemi és erkölcsi környezetét, ezt a nagy barátságot és szolidaritást értjük. A legdöntőbb nyilván az, hogy amikor a saját tapasztalásunk vagy ismerőseink tapasztalása ellene szólna ennek, a hiány vagy egyenesen sérelem érzése támad fel bennünk, olyan hiány vagy sérelemé, amelyért valakit vagy valakit önkéntelenül is felelőssé teszünk. Mert a haza tekintetében képtelenek vagyunk közömbösek lenni. Ösztönösen is szeretjük és ragaszkodunk hozzá, végtére is emberi voltunkról kellene lemondanunk, ha eltép-nők mindazokat a köteleket, amelyek összes vonatkozásaiban hozzáfűznek minket. Olyan természetes ez a ragaszkodás és szeretet, mint amelyet szüleink, vagy még inkább: önmagunk irányában táplálunk. Ezért annyira bonyolult probléma azoknak a lélektana, akiket a történelem, a hagyomány vagy a közvélemény hazaárulók gyanánt tart nyilván.

Észszerűen következik azonban, hogy éppen ösztönössége miatt a hazához való ragaszkodás, a hazának a szeretete csak akkor válik erkölcsi értéké, ha tudatossá mélyül bennünk, s ha ehhez a tudatossághoz megfelelő magatartás járul.

Tudatosan szeretjük a hazánkat, ha felismerjük és elismerjük e szeretet kötelező voltát, hálából azokért az alakító, nevelő és nemesítő jókért, amelyek születésünk pillanatától

kezdve körülvesz bennünket. S megfelelő lesz a magatartásunk, ha ezt a hálánkat tettekben is kifejezésre juttatjuk. Először azzal, hogy a legjobb tehetségünkhöz mérten teljesítményeinkkel is igyekszünk hozzájárulni a nemzeti javaknak ahhoz a tömegéhez, amelynek magunk is élvezői vagyunk. Idetartozik mindenekelőtt a kenyérkereső munkánk becsületes végzése és állapotbeli kötelességeink példás teljesítése. Éspedig nem afféle kicsinyes latolgatás alapján, hogy azzal, amit adunk, felér-e máris az, amit kapunk, hanem annak a külön felelősségnek átérzésével, amellyel utódaink és a nemzeti jövő irányában tartozunk.

Másodszor pedig azzal mutatjuk meg hazaszeretetünket, ha szívvel-lélekkel rajta vagyunk, hogy a haza mindannyiunknak hazája legyen és maradjon. Ha tehát magunk nem is vagyunk képesek kezdeményezésre, örömmel kell fogadnunk és elő kell segítenünk mindazokat a törekvéseket, amelyek igazságosan és méltányosan, vagyis személyes érdemeik alapján kívánják résztvetni a rendelkezésre álló javakból a nemzet tagjait.

Számunkra, keresztények számára a második főparancs, hogy szeressük felebarátainkat, mint önmagunkat. Ha tehát általában is szeretnünk kell minden embert, bármi legyen a nemzetisége, színe és műveltségi foka. Természetes, hogy különösképpen kell szeretnünk honfitársainkat, akikkel az országot, a nyelvet, a múlt emlékeit, a jelen és a jövő azonossága köt össze. Ennek a szeretetnek értelmes megnyilatkozásaiba pedig beletartozik az is, hogy mindazt, amit saját magunknak igénylünk a hazától: emberhez

méltó életet és boldogulást, jólétet és boldogságot — mindezt másoknak is készek legyünk s akarjuk megadni.

Ilyen magatartás nélkül üres szólam az ajkon minden hazaszeretet. S könnyű belátnunk, mennyire helytelen volna, ha valaha is megfeledekezniük az igazi hazafiságnak ezekről a követelményeiről, amelyeket most már röviden is összefoglalhatunk: dolgozni a hazáért és összes honfitársainkért, azokért is, akik csak ezután születnek, s imádkozni a hazáért, hogy a jó Isten áldó kezét terjessze föléje.

Mint minden erény gyakorlásában, a hazaszeretet átélésében és tanúsításában is vannak persze fokozatok. Fel egészen az áldozatoság és önfeláldozás hősi magaslatáig. Az a „kis út” azonban, amelyre megpróbáltunk rávilágítani, mindenki számára nyitva áll. Ne áltassuk magunkat, ez is kíván nem egyszer áldozatoságot és önzetlen odaadást, ám éppen ilyenkor mutathatjuk meg, hogy a mi hazaszeretetünk tülemkedik a pusztá igazságosságán és már valóban az a szeretet, amely a szó természetfölötti értelmében is erénynek számít. *M. V.*

NAPLÓ

A TITOKZATOS ÉJSZAKA. Nappalok és éjszakák! Micsoda ellentét, micsoda kapcsolat!

A nappal a látásé, a bizonyosságé. Még ha küzdelmekkel vagy szenvedésekkel telt is: akkor is várjuk, szeretjük, mert az ember szereti a világosságot és ösztönszerűen irtózik a sötétségtől. A világosság a teggyönyörűbb ajándéka Istennek!

Az éjszaka sötétség, színtelenség, titokzatosság. Homály borul a tárgyakra és a természet élete a színek és cserfélé formák világából átköltözik a hang világába.

Falusi éjjel: szinte hallani a csendet némelykor; máskor tűcsökgéne hullámzik benne, vagy a lombok zizegnek, az esti szellő mesél, halkán száll az óráútcsa a toronyból, a szél süvít. Holló szárnya rezenti meg az ablakot.

Borzadályt hozók az éjjelek, mondja a költő; falun ezer babona fűződik hozzájuk. Megelevenítik a holtak bírodalmát. Nem mernek elmenni a temető mellett; jobban érdekli őket az életnek ezer színben és formában előtűk pergő filmje, mint a feltámadás reményének csendes-békés otthona. Figyelik a kakasszót. És áldják a Nap első sugarát!

A háborús éjszakák a borzalmak éjszakái! Reménytelenek és áttalanok, mint Dante pokla! Torzóká nyomorítják a lelket: ember szeme fényét idő előtt megtörik, egyenes járását meggörnyeszti, síma homlokára mély redőket szántanak; csupa fáradtság, zavar.

És az ember éjszakája?

A kisdedé boldog szunnyadás. A fáradt munkásé álomtalan alvás. A betegé gyötrelmes vergődés. Lázálmok sorozata, vagy a

halál víziói. Hallgatja az óra ütését. Várja, hogy megvirradjon, mert az enyhülést hoz.

Az író, a költő ekkor találkozik művének alakjaival. Tiszán látja maga előtt megírandó művét, vagy a mű egyes részeit. Képzetele éjjel benépesül, érezzük, hogy könyvének ez vagy az a lapja az éj csöndjében keletkezett, amikor aludtak az emberek, és csak ő virrasztott fölzaklatott idegekkel a néma csöndben.

És ó, az álmatlan éjszakák! A gondok éjszakái! Amikor egyedül számláljuk a perceket, hallgatjuk a szu percegését, hallgatjuk a neszeket. Majd kép-kép után elsuhan, mintha film peregne le. Mi ez? Álom, vagy ébrenlét? Majd felriadunk: „Istenem, Istenem, de jól esik ennyi gyöttrő álom után újra felserkenni!”

Éjszaka megszólal a lelkiismeret szava is. Számon kéri tetteidet. Feltárulnak legtitkosabb gondolataid. Elvonul előtted egész életed. Leplezetlen sivársággal látod vétkeidet, mulasztásaidat, tévedéseidet. Egyedül vagy. Nincs melletted senki. Mintha Isten előtt állnál Itéletkor. Adj számot! És számot kell adnod mindenről. Borzalmas, sivár, gyötrelmes éjszaka!

A halál éjszakája.

Az óra egyet üt. Utolsót. A mutató leesik. A szív megáll. A fény kialszik. Csillaghullás. Mondják, a legtöbb ember éjjel hal meg.

Virrasztás falun a halott mellett az éjszakában. Városban: virrasztás az üres lakásban egyedül. A fény kialudt. Sötétség marad utána, vigasztalan sötétség.

De mit mond erről a vigasztalannak látszó éjszakáról a költő: (Petrarca Laura halála után): „Ó ne sirass, halálom örök élet; Te azt hívéd, lezártam szemeim, Pedig kinyitvák az örökös fénynek!”

Van vigasztalás a legsötétebb éjszakában is!

Sőt öröm is van az éjben: élet ébredése, születés, élet megőrzése, a szeretet örök diadala!

Éjjel csendben érik a vetés („Sok kenyér érik zimankós téli éjszakában.”)

Némely virág éjjel tárja ki kelyhét illatozásra. Költők, művészek himnuszt irtak az éjhez. Ki ne ismerné a lehet-lefinom „Vándor éji dalát” Goethe-től? Főnséges az éj a természetben, amikor „az égen ballag a hold meg a kis esti csillag” (Petőfi). Csodálatos a tengeren, ahol a víz meg az éj sötétje egybeolvad és a hajó belefúródik ebbe a sötétségbe, és „eljött a csend; szellő üzött felhők között merengve jár a holdsugár... mint rom felett a képzetet?” Megnyugtató a kalászos rónaságon. Lélekzetvisszafojtó az őserdőben. Magasztos a templomban az éjjeli szentségimádás csöndes óráiban.

De legszebb a szent, a csöndes, a titokzatos éj: Karácsony szent éjszakája. Csillag fakadt az éjszakában!

Erről prófétálja Zakariás: „Lesz egy nap, amelyen nem lesz nappal és éjszaka, hanem esti időben is világosság leszen!”

És amikor az idő beteljesedett, fénybenüsző angyalsereg hirdette meg a földnek ebben az éjszakában Isten végtelen irgalmát és szeretetét. (Schrotty Pál)

A NYARALÓK PASZTORÁLÁSA. A nyári szabadságok idején ezek és ezek keresik föl az üdülőhelyeket, ezer és ezer keresztény katolikus hívő is; s ez „olyan vallásszociológiai jelenség, amellyel mindeddig nem foglalkoztunk elég alaposan” — állapítja meg az elmúlt szezon tapasztalatait vizsgálva a francia vidéki papság pasztorációs lapjának cikkírója. A nyaralóhelyek papjainak ezekben a szabadság-időkhöz egészen különleges hivatásuk van. Azok a messziről jött, „idegen” hívek, akik templomában megfordulnak, egyáltalán nem azért „érdekesek”, mert bőkezűségük folytán nagyobb a perselypénz, hanem azért, mert „szabadságuk alatt a nyugalom, békesség, kiegyensúlyozottság és pihenés egészen kivételes állapotában vannak, s ez az állapot kiválóan alkalmas arra, hogy elgondolkozzanak bizonyos dolgokon és bizonyos elhatározásokat érleljenek meg magukban”. Nagy mértékben éppen a nyaralóhely lelkipásztorán múlik, „vajjon egyebet is visznek-e haza vakációjukról, mint négerbarnára sült bőrüket”.

A cikkíró — maga is nyaralóhelyi lelkipásztor — elsősorban a nyaralók fogadtatására hívja föl társai figyelmét. Hivatkozik egy szavójai vidéken szerzett tapasztalatára. Ott — mondja — egy nagy és látogatott völgy valamennyi falujában elhatározták a vezetők, hogy plakátokat ragasztanak ki, egyet a helybéliek, egyet meg a vendégek címére: ezeket fölkerik, fogadják szívesen a turistákat, azokat pedig jó szívvel köszöntik s kellemes nyaralást kívánnak nekik. A hatás — a cikkíró szerint — kitűnő volt; megteremtette annak a szívélyes hangulatnak az alapjait, amely a nyarat mindkét fél számára kellemessé tette. Mert a turisták, nyaralók bizony nem egyszer rendetlenek, követelődzők vagy rakoncátlanok; de egészen más, ha úgy lépnek föl, hogy „nekem ez jár a pénzemért”, és megint más, ha bizonyos barátság áll fönn köztük meg a helybéliek közt; „barátok közt végtére is másként viselkedünk”...

Ezt a profán példát erősen a nyaralóhelyi lelkipásztorok figyelmébe ajánlja a cikkíró. Utal ilyen kísérletekre is; voltak papok, akik a nyári szezonra plakátot függesztettek ki a templomkapura vagy a hirdetőtáblára, ilyesféle szöveggel: „Isten hozta az egyházközség kedves nyári vendégeit”, vagy: „Kellemes nyaralást kívánunk kedves nyári vendégeinknek és közöljük velük, hogy”... — tudatják velük a plébánia vagy lelkész, „menetrendjét”; a szentmisék, a gyóntatás, stb. időpontját, meg — ami nem kevésbé fontos — hogy a lelkész mikor áll azoknak a nyaralóknak a rendelkezésére, akik lelki ügyekben hozzá kívánnak fordulni. Hogy ezek az apróságok milyen fontosak, arról tanúskodják ez a — sok hasonló példa közül kiragadott — pár sor: „Emlékszem, mennyire meghatott a szíves fogadtatás és a meleg búcsúzás. Egyetlen pillanatilag sem éreztem, hogy nem vagyok otthon. Ha a pap ilyen kedvesen fogadja, a hívő nyomban jól érzi magát a szokatlan templomban is”. Egy nyaraló asszony írta ezt a nyaralóhely plébánosának.

Az ilyen „nyári” kapcsolatok sokszor igen tartósnak bizonyulnak. A modern emberben a lelki élet terén — helyesen vagy nem, azt most ne vitassuk — van bizonyos szemérem, szégyenkezés, ügyetlenség; sokan nem szívesen fordulnak problémáikkal

ahhoz a paphoz, akit minden áldott nap látnak, aki szinte „ott lakik az utcájukban”. De nyáron, a vakáció nyugalmában, amikor ráérünk gondolkodni, amikor átadjuk magunkat a fiatalság — a sokszor még őszintén hívó és buzgó fiatalság — szép emlékeinek: nyáron az más; és ez a nyaralóhelyi pap „messze van”, két hétig, egy hónapig látjuk, aztán egy évig megint nem; ezzel lehet beszélgetni, aztán ha elváltunk, esetleg levelezni ... — mint ahogyan nem egyszer előfordul. Nem egy lélek talált már így haza Istenhez s találta meg a maga lelki vezetőjét, azon az úton, amelynek az első lépése talán csak egy kis ötletesség és figyelmesség volt.

A turista, a nyaraló hivatalból kíváncsi, minden látnivalót meg akar nézni. Az ügyes, modern pap erről sem feledkezhetik meg. A bayonne-i egyházmegye lapja igen érdekes és meg szívlelendő gyakorlati tanácsokat ad ezzel kapcsolatban, gyakorlatban kipróbált gyakorlati tanácsokat! Vannak természetesen helyek, ahol semmiféle látnivaló nincs; de sok helyen van, csak esetleg maga a pap sem tudja. Hogy magyar viszonyokban beszéljünk: ebben vagy ebben a faluban például a templom szentélye gótikus eredetű, emitt érdekes népi faragású szobrot látni, amott szép tizennegyedik századi pasztofóriumot, és így tovább, kezdve a művészettörténeti emlékektől, végezve a néprajzi érdekességeken. Kévs olyan kétszáz esztendősnél régebbi temploma van Magyarországnak, ahol egy kis gondossággal, tájékozódással ilyen érdekességet, látnivalót ne lehetne találni, (különösen ma, amikor oly példás szorgalommal és hozzáértéssel gyűjtik össze és regisztrálják műemlékeinket). Vannak helyek, ahol sajátos helyi és népi kultuszok élnek; vannak, ahol régi romok őriznek szép történelmi emlékeket ... A hirdetőtábla, a templomkapu igen alkalmas hely arra, hogy fölhívja a látnivalókra a nyaralók figyelmét. Itt és itt ezt meg ezt lehet látni; ekkor meg ekkor igen szívesen megmutatjuk az érdeklődőknek; ekkor meg ekkor azonban — kérjük az érdeklődőket — tekintsenek el a látogatóistól, mert nem érünk rá: gyóntatás vagy litánia vagy éppen esti szentmise, stb. Ki tudja, nem akad-e a kíváncsiak közt, aki bemegy a templomba, leül ott s megvárja; míg a pap ráér. Részt vesz azon a litánián, azon a szentmisén, melyet különben talán elmulasztott volna, sőt ha már itt van s ha már a pap most éppen arra „ér rá”, ki tudja, nem térdel-e be a gyóntató székbe is ...

Szóval: szeretet, leleményesség — hangsúlyozza a cikkíró. A legfontosabb: hogy a nyaraló „otthon érezze magát”, hogy szeresse ezt az „átmeneti egyházközségét”. A pap ne rekessze ki őket, ne kezelje afféle „futó vendégként”, hanem a lehetőségek közt vonja be őket az egyházközségi életbe. Ezzel hasznos munkát végez társadalmi téren is. Egy lille-i egyházi kongresszuson mondta egy lelkipásztor — és hány magyar lelkipásztor is elmondhatja vele: — „Évről évre több nyaraló hívem van. Ezzel számolnom kellett munkásságomban. Egyik legfontosabb feladatommak tartom, hogy összehangoljam a két, könnyen egymás ellen ágaskodó csoportot: a nyaralókat és a helybelieket. Azokat, akiket a piac sokszor ellenségekké tesz, igyekszem testvérekké tenni az egyházközségben”. Ez az ellentét „a piacon”, ahol az ősz-

termelő igyekszik sokszoros árat elérni, a nyaraló viszont a rendes árat sem akarja megadni: — ez az ellentét sokszor egy még mélyebb s régibb ellentétből fakad: falu és város, paraszt és városi munkás, paraszt és értelmisége idejétmult antagonizmusából. Ennek az ellentétnek a maradványait kigyomlálni, ezek közt az emberek közt megteremteni a kölcsönös bizalmat, szívélyességet és barátságot, ezeket ráeszméltetni arra, hogy felebarátok és szeretniük kell egymást, ezek közt megteremteni a megértést: szép és nagy földadat. Keresztény földadat, nemzeti földadat.

A lelkipásztornak — folytatja a cikkíró — nem szabad a nyaralókat afféle holt masszának néznie. Nyári szentbeszédei programját például úgy szabja meg, hogy azok nekik is szóljanak, az ő épülésükre, vallási nevelésükre is szolgáljanak. Tekintse olybá őket, mint magvetésre váró termékeny talajt; mint olyan lelkeket, akiket ez a „kikapcsolódás” kiválóan fogékonyra tesz az Ige befogadására, a kegyelem szavának meghallására. Ne legyen a plébánia nyári időbeosztásában semmi merevség vagy éppen kényszer. Hagyjunk föl azzal a mentalitással, amely — szerencsére már csak nagyon szórványosan — hofni kaszárnyai szigort és modort visz a keresztény életbe. Legyen a plébánia menetrendje rugalmas, tartsa szem előtt a nyaralók igényeit — melyek nyaralóhely-típusonként (vízpart, hegyes vidék, stb.) mások és mások — a vonatok érkezését s indulását; ne feledjük el, hogy a nyaraló azért nyaral, hogy jól érezze magát; ne rontsuk el a hangulatát, hanem inkább alkalmazkodjunk hozzá az egész egyházközségi élet szívélyes, közvetlen modorával.

Arról se feledkezzünk meg, hogy a legtöbb nyaralóhely egyben falu is, és a legtöbb nyaraló városi ember. Márpedig a falusinak is, a városinak is más az élettempója, egyáltalán az időérzéke. A falusi „tempós”, a városi siet. Ezt a kétféle időt egybe kell hangolni a nyári időszakban. A nyaraló ki akarja használni a jó időt, szeretne fürdeni; bosszankodik, ha a mondjuk kilenc órára jelzett mise háromnegyed tízkor kezdődik és tizenegyig tart; a pontatlanság és hosszadalmasság eredménye nem egyszer az, hogy a nyaraló hívők elmaradnak a miséről. „Ki tudja, meddig tart a jó idő, s azt is a templomban ülve töltsem? Majd Pesten, ott majd megyek misére; de most fürödni akarok”... Igyekezzünk arra — írja a cikkíró, különös tekintettel a francia tengerpartok fürdőhelyeire — hogy a hívő se se érezze azt: „borsot törnek az orra alá” és „nem hagyják pihenni”, „elrontják a vasárnapját”.

Kétségtelen: „a nyaralók pasztorálása” komoly munkát ró egy-egy nyaralóhely lelkipásztorára, akinek ezeken a „vendég” hívéken kívül még legalább egy, de esetleg több falu vallási szükségleteiről kell gondoskodnia. Nehéz helyzetében ő is megértést igényel; sok gondja-munkája közepett ne támasszunk túlzott követeléseket vele szemben. A pap se, de a világi hívő, a nyaraló se felejtse el, amivel ismertetésünket kezdtük: „olyan vallás-szociológiai jelenséggel állunk szemben, amellyel mindeddig nem foglalkoztunk elég alaposan”. A világi „vendég” hívő is tegye meg a legnagyobb jóindulattal, ami rajta áll, feleljen szívélyességgel a szívélyességre, próbáljon ő is „beilleszkedni”, legyen ő is megértő a helybélielk iránt, s a szeretet közös munkája bizonyosan megtermi szép gyümölcseit. (r.)

AZ EGYKÉK EGYKÉJE. Az elmúlt őszi egyik napos délelőttjén egy Mátra-vidéki vasútállomáson sélá'gattam vonatra várva. Hatévesnek látszó kis'ányra esett a tekintelem. Félig városiasan, félig falusiasan ő'tőzött asszonytársaság közepén állt, illetve billegette magát. Széles, hagyományos tarka szoknyácskában, lakkcipőben, fején viszont lehetetlen szabású bagolyfüles süsivel, egyik kezében kiflivel, a másikban egy zacskó cukorkával produkálta magát az emlíett társaság előtt. Kezeivel hadonászott, angyalházzott, mint egy héthónapos csecsemő, toporzékkolt, közben gurgulázott, cincogott, nyifegett, nyafogott, személt forgatta, orrát húzogatta és cukorkától megfekteledett fogait mulogatta.

Meghökkenve álltam és néztem, nem tudva, mit gondoljak felőle. Az asszonyok gyönyörködve nézték és nevetgéltek grimaszain, mintha valamiféle csodálatos tejesitményt láttak volna. Anyja, egy vékonydongájú, sáppadt, fe'cicomázott teremtlés ol'vatag mosollyal, büszkén pillantott körül, mintha azt akarta volna mondani:

— Ugye, mit tud az én drágaságom?

Idősebb férfi állt meg mellettem e pillanatban. Ő is a nyifogó kis szörnységet nézte, komoly, gondo'kozó szemmel ősz szemő'dőke alól. Mikor összepillantottunk és láttá arcomon a zavarra vegyes undort, megszólalt:

— Utálatos ugy-e?

— Szegény kis idióta! — jegyeztem meg én.

Legyintett.

— Nem idióta. Csak lesz az. Ismerem kérem az egész családot... Szegény kis feje: egykéek egykéje. Egyke ő maga, egyke az apja, egyke az anyja, sőt, az egyik nagyanyja is. Mutogatni kellene szegény kis jószágol: ime, ez a végső stádiuma az egykézésnek. Példája, hogy miként őli meg magát egy család, ha nekivadul.

Gondo'kozva nézte a kis szerencsétlent, aztán folytatta:

— Harminc éven át voltam a fa'uban tanító. Egy emberöltőn keresztül volt a'ka'mam tanu'mányozni az egyke kérdését. Kü'önben ez a család kezdte az egykézést a fa'uban: az em'ített nagyanya. Kapzsi, önző teremtlés. Elsőnek mondta ki a jelszót, hogy nem aprózza fel a földet, nem szül egynél több gyereket. Nos, ezt az egy lányt szü'te itt, e szegény kis nyafogó teremtlés öntelten moso'lygó anyját. Rettenetes rombo'ást végzett, amíg fe'nevelte, lánya lelkében is, de ami sajná'atosabb, a fa'u közszellemében is.

— Igen, úgy van — helyeseltem az öreg tanítónak — az egyke kérdésnek nem elég csak a bio'ógiai következményeit kutatni és arról beszé'ni. Nem csupán a nép bio'ológiai állagát sorvasztja, hanem az erkő'csiségét is.

— Mikor fiatal tanítóként ebben a kis fa'uban megkezdtem működésemet, a gyermekneve ést épp úgy, mint az emberek minden cselekedetét hagyományos éltrend szabá'yozta, ame'lyet a közösség szigorúan ellenőrzött. Megvoltak a maga néha furcsának ható, de lényegében igen egészséges és határozott el'vei, amelyekhez minden szülőnek ragaszkodnia kellett, mert a fa'u közvé'eménye rákényszerítette. Apjában véve igen egyszerűek voltak a legfontosabb szabályok és egyszerű eszközökkel valósított-

ták meg a bennük kifejeződő elvet. Számomra, hivatalos nevelő számára a legfontosabb az volt, hogy tiszteletre oktatták a gyermekeket az idősebb iránt. Jaj volt annak a gyerekeknek, aki nem köszönt előre, érthetően, tisztán, minden felnőttnak, akivel az utcán találkozott. De jaj volt anyjának is. Nem mondom, hogy a pusztai köszönés átalakította az önző és rossz tulajdonságokat. De az én munkámat rendkívüli mértékben segítette az iskolában.

— A szülők az utóbbi évtizedekben egyre többet panaszkodnak — fűztem hozzá — hogy az iskolában a tanítók nem tudnak eredményt elérni. Nos, itt van a gyökere. A gyerekek legfeljebb féltéssel mennek az iskolába, de nem az idősebb nevelő iránti tisztelettel.

— Sok minden közrejátszott ennek az egészségtelen szellemnek a kialakításában — folytatta az őszhajú nevelő. — Én azonban úgy látom s ez a meggyőződésem, az egyke indította el a lavinát. Az egykét a szülők nem olyan kis emberpalántának tekintették, akinek dolgoznia kell, ha felnő, meg kell becsülnie magát és másokat, akinek tiszteletben kell tartania a közösség érdekeit és akinek dolgoznia, tűrnie kell. Ő volt az örökös, a szülői hiúság bálványa. Nem nevelték tiszteletre mások iránt. Minek? Hiszen éppen azért születtek egyetlenének, hogy a vagyon révén függetlenséget biztosítsanak neki, az étellel, a társadalommal, az emberekkel szemben, hogy „ne szorú'jon rá senkire”. Nem kívánták meg, hogy részt vegyen azokban az apró munkákban, amelyeket falun gyermekekkel végeztek, nem is annyira a gazdasági haszonért, mint azért, hogy szokja meg a munkát. Ilyen volt a kistestvér felügyelete, az állatok őrzése, söprés, babcséplés, a széthullatott szemek felszedése az udvar porából, lekvárfőzés, a keverésben való segítség és sok más apróság. Mind ebből kivonták az egykét...

— De kivonták a játékokból, amelyek aktivitásra, küzdőképességre nevelték a gyermeket — tettem hozzá.

— Én tudom, megfigyeltem, hogy az egykés „nevelés” boldogtalanná teszi a gyermeket. Ez a fiatalasszony is hamar rádöbbsent, hogy ő tulajdonképpen rabszo'ga. Anyja önző el'képze'seinek rabszo'gája. Anyja azzal a fe'kiáltással, hogy a javát akarja, belezavarja egy szerencsétlen házasságba, miután kényeskedő, önző, tűrni, vá'lalni, dolgozni nem szerető pávának neve'lte... Mindez az ő egyéni ügye volna, ha nem utána igazodott volna a falu fiatalsága. De őt utánozták ö'tözésben, vise'kedésben és magatartásban egyaránt, mert ő vo't a legtehetősebb. Úgy fújta szét anyjától együtt a maga nemzedékében a kis faluban a közösségi szellemet, a munkára és közösségi életre nevelő hagyományokat, mint a pityangot a gyermek a réten.

— Elképzelheti, — folytatta — hogyan neveli gyermekét ez a kényes, tűrni nem tudó teremtmény. Ő rabszo'gája vo't anyja önzésének, gyermeke már csak játékszere az ő szenved'yeinek. Játékba ez a kis szerencsétlen. Hisztériássá tette már a bő'csőben, mert a'mából fe'lkapkodta, hogy kiönthesse rá „anyai szeretetét”. De ha nyafogott, odavágta a bő'csőbe. Most is így tesz ve'le. Ajnározza, produkáltatja, de ha nem úgy táncikal, ahogy neki tetszik, szida'mazza és veri. Mert egyébként semmi józan dologra nem neveli.

— *A kör ügylátszik az unokáknál bezárul* — mondtam el-tűnődve — *de mi lesz azzal a méreggel, amit az egyke szélárasztott a faluban. Hogy lehet felszámolni a feleiőtlen szellemet, amely a falu fiatalágának igen jelentékeny részét megfertőzte?*

— Sajnos, nem küzdöttünk elég erőiesen az egyke erkölcsi és közösségi kihatásai ellen, mi, akiknek elsőrendű kötelességünk lett volna: tanítók, papok... Jobban, többször fel kellett volna tárnunk a nép előtt, mit rombol az egyke egyéni, családi és közösségi életben... Most se tudok más eszközt, mint ami rég kellett volna: erkölcsiekben erkölcsi eszközökkel, neveléssel kellene küzdeni. Minél többet és minél keményebben kellene beszélni a családi nevelésről a szószéken.

Vonat gördült be az állomásra. Az asszonycsapat csivogva szaladt feléje. Félelmetesen komoly jelkép volt, ahogy a mozdony hatalmas kerekeinek tövében ott tehetetlenkedett, bottladozott az egyik egyke. Vajjon hová viszi a fejlődés vasparipája az el-kényesedett és eltehetetlenedett pulyákat, — kérdeztem magamban, mikor az öreg tanító elkészönt. Vajjon megfélelmezhetünk-e egyetlen pillanatra is róla, hogy küzdjünk a falu egészséges közösségi szelleméért az életerős, derűs, munkáskedvű, tűrni, vállalni tudó nemzedékért? (Sinkó Ferenc)

AZ EGYHÁZ ÉS A TENGER. Az utóbbi évek egyik leg-sikerültebb nemzetközi kiállításának mondják az ősszel Nápolyban rendezett tengerhajózási kiállítást, ami pedig nagy szó, ha meg-gondoljuk, hogy mekkora haladást értek el mindenütt a múzeumi anyagok csoportosításában és szemléltetésében. Több érdekes beszámoló is olvastunk erről a kiállításról, bennünket azonban fő-leg egy pavillonja érdekelhet. Ez a pavillon a Szent Cabrini Franciszkának szentelt templom mellett épült s mint homlokfelirata: „Az egyház és a tenger” már messziről jelezte, az ott felsorakozó gyűjtemény azt a szerepet kívánta érzékeltetni, amelyet a tenger vitt a katolicizmus életében.

Az ötlet, hogy egy ilyen részlettel is színesítsék a kiállítást, kétségkívül kitűnő volt, s hogy a megvalósítása sem maradt el a várakozás mögött, bizonyítja, hogy akik megtekintették, mind meglepéssel és elismeréssel nyilatkoztak róla. Annál örövendesebb ez — állapítja meg az *Osservatore Romano* —, mert a rendezőknek merőben újszerű, úttörő munkát kellett végezniük. Nemcsak az okozott nekik nehézségeket, hogy még soha nem volt ilyen természetű kiállítás, melynek a nyomán indulhattak volna, hanem méginkább az a körülmény, hogy a felvetett tárgynak a köre határtalanul tágítható. Végére is nincs a kétezer éves egyház történelmének talán egyetlen lapja sem, amelyet valami módon kapcsolatba ne hozhatnánk a tengerrel. Rengeteg egyházi és vallási eseménynek tanúja a tenger, rengeteg eseménynek a környezete; hol fizikai valóság a tenger, hol szókép vagy hasonlat. Megrögzíteni a tenger ilyen sokszínű „jelenlétét” — lehetetlen vállalkozás. A rendezőknek ugyancsak kellett a fejüket törniük, hogy mit és hogyan válogassanak össze. Nézzük tehát, hogyan próbálták megoldani a feladatukat.

A pavillon bejáratában néhány híres kép öszötvetségi mozzanatokat elevenített meg: a tenger teremtmese, Noé és a vízözön,

a csecsemő Mózeszt kimentik a habokból. Az innen nyíló első terem valamelyest ki akarta fejezni az egész kiállítás jelentőségét. Középen terjedelmes halfogó kosár, amilyent a hagyomány szerint Szent Péter is használt. A belépővel szemben a falon hatalmas festmény, Dominico Morelli művének másolata, amely a viharos tengeren járó Údvözítőt ábrázolja. Odább egy másik festmény halót húzó halászokat mutatott, alatta idézet Szent Mátyásból: az apostoloknak tett nagy ígérét, hogy ezentúl „emberek halászhai” lesznek. Külön érdekessége volt a teremnek Szent Kolombán tengert dicsérő ódájának felnagyított hasonmása.

A második teremben két párhuzamos téma bontakozott ki. Az egyik az újszövetség tengeri motívumai. Mindenekelőtt a tenger, mint az első apostolok meghívásának színtere: a halászokat, akik hálóikat szárítgatják, az Úr Jézus sokkal gazdagabb fogással kecsgetti. Itt szerepelt a kenyerék és halak megszaporitása is, mint olyan csoda, amely „tengerész nyelven” beszél: ebből érthetett legjobban egy olyan sokaság, amely létfenntartásában nagyrészt a tengerre szorult. A feltámadás után is megint a tenger partján jelenik meg Jézus az apostoloknak. A tenger nyílik el Simonnak, a szíjgyártónak háza előtt is, ahol Pétert a nagy kinyilatkoztatás éri: itt az ideje, hogy az evangélium eljusson a pogányok közé. A viharban háborgó tengeren vallotta meg először a hitét Péter, de a viharban háborgó tengeren fogta el a kétkedés is, és Jézusnak kellett segítségére sietnie. Az apostolok bárkája lett az egyház jelképe is. Ám múlnak a századok. Megrakott teherhajókat indít útnak a római püspök, hogy gabonát vigyenek a háborús dúlásoktól kifosztott, éhséget és járványokat szenvedő itáliai népnek, amelyet magára hagyott az összeomló császári hatalom. A másik téma a katolicizmus és a pogány világ találkozása a tengereken át és azoknak partjain. Három nagy kulissza fényképsorozatai szóltak erről.

A következő teremben, a tengerjáró szentekében, Xavéri Szent Ferenc volt az uralkodó alak. Térképen lehetett követni szédítő útját Lisszabontól a Jóreménységfokán át Goaig és Kvotóig. A Távolkelet apostolát két festmény is szemléltette: egyik indiai, másik japán művész alkotása. Xaveri Szent Ferenc mellett kiemelkedett a tengerjárók sorából Szent Pál apostol is. Eredetiben állították ki Lanfranco óriási vásznát: Szent Pál a vitorlásán, útnban Pozzuoli felé.

„Elmenvén tanításokat” — ezek a szavak ragyogtak egy kagylóból összerakott nagy kereszt lábánál, amely a harmadik terem előterében állott. A hittérítés tengerj vonatkozásaival ismerkedhetett itt a látogató. Középen egy eredeti kanoé, amellyel Oceania szigeteit járják a beenszüllöttek és papjaik. A falon ügyes fotomontázsok érzékeltették a sok-sok veszedelmet, amelyekkel meg kell küzdenie annak, aki urrá akar válni a tengernek felett. Általános tetszést aratott egy színes diapozitív-sorozat, amely a szentségeknek a tengeren való kiszolgáltatásáról készült: keresztelés, bérnálás, szentáldozás, házasságkötés a hajón. Remek fényképfelvételek mutatták be azokat a gyönyörű kápolnákat is, amelyekre a technika és a katolikus hitélet legújabb vívmányaként a mostanában épült óceánjáró hajókon rendeztek be.

A következő két terem az egyház háború utáni nagyszerű

alkotásának, a tengeri lelkipásztori szolgálat nemzeti és nemzetközi művének szervezetéről, módszereiről és eszközeiről tájékoztatott.

Az utolsó teremben kikötővárosok templomaiból összegyűjtötték a legszebb és legművészebb fogadalmi ajándékokat, amelyekkel nagy veszedelmekből menekült tengerészek és utasok örökítették meg hálájukat az Úr Jézus, a Boldogságos Szűz és a közbenjárásra kért szentek iránt. Valami egészen különös varázst gyakorolt a közel két évezredet átölő gyűjtemény a hívő lélekre. Megbecsülhetetlen volt a tudományos dokumentációs értéke is, mert az egyes darabokhoz fűzött magyarázatok visszatükrözték az ókortól a legújabb korig a tengerhajózás fejlődését és ugyanakkor konkrét módon világították meg a keresztény jámborság alakulását is. (—s—d)

A BOLDOG SZERELMES. Tíz évvel ezelőtt, halálának századik évfordulóján jóformán senki sem gondolt rá; háború volt, a költők hangját elnyomta az ágyúdörgés. De most, tíz évvel később, és száztiz évvel ezután, hogy Sümegen meghalt, leemeljük polcunkról „Himfy”-t s el-elgyönyörködünk strofáinak patakviztiszta csobogásában.

... Egy fiatal, huszonnégy éves, tüzesvérű testőrhadnagyot fegyelmi vétség miatt büntetésből levezényelnek Milánóba. Alighogy megérkezik, s még jóformán ki sem heveri rossz víztől szerzett betegségét — melybe belékopaszodik — s megjelennek a franciák a város mellett. Megindul az ostrom s az ifjú tiszt fogságba kerül. Egy Draguignan nevű helységbe viszik, Provanszban. Fogása igen kellemes, a franciák hagyják máskélni, sőt kurizá'ni is, annak a bizonyos Karolin nevű szép és okos hölgynek, akivel órák hosszat beszélgettek Petrarkáról. A leány bele is szeretett a jóvágású magyar katonába, annak azonban már nem szabad a szíve: „Mint a szarvas, kit megére — A vadász mord fegyvere, — Fut, de későn, foly már vére, — Vértik tőle a csere: — Úgy futok én”... — és bárhová fusson is: „De oly helyre, haszontalan, — Nem juthatok, boldogtalan! — Ahová a szerelem — Ne bujdosnék énvelem”. Egyre csak Rózájára gondol — Lizának nevezi őt verseiben — és szerelmük emlékeire, regényük fordulataira: „Édes, kínos emlékezet, — Ó Badacsony szürete! — Mulatságos gyülekezet, — Te rabságom kezdete! — Ott tudtam meg, ki légyen ő, — S mi légyen a szerelem”... Ott a provanszi hegyekben, hol hajdan Petrarca is járt, éjszaka néha kirohan szobájából, odatartja forró homlokát a szélnek, úgy hűsíti fölforrt tüztét. „Éjjel vagyok, nem alhatom, — Komor az éj s fekete; — S dühösködő indulatom — A szabadba kergete: — Szemmeredve nézek bele — Az éj setét kormába”... Így „tapogatja szíve sebé” s kérdezi magától: „Mit volna már jobb tenni? — Így lenni, vagy nem lenni?”

Így él, így vergődik szerelmében, hazájától és Rózájától távol, az ifjú magyar fogoly, Kisfaludy Sándor. Szeptemberben szabadon engedik; siet hazafelé, kiáll egy irgalmatlan tengeri vihart, majd katonáskodik tovább, harcol Napoleon ellen, míg Róza szíve meg nem békül, a „rossz emberek” cselszövénye el nem enyészik, — („Szívem lángját kikémlelték, — Szerencsémét iri-

gyelték, — Rágalmazták lángomat — És megásták poklomat"): 1800 januárjában végre egymáséi lesznek, egy „áldott, dicső ünnepezen” kezüket, „Mint Isten már rég szívünket, — Összekötte a főpap”... S attól fogva beszélhetnek „a jó hír s név férgei”, suttoghatnak a rágalmazók Kisfaludynak Bécsben s Olaszországban viselt csintalan dolgairól, Madame Vigano körüli legyeskedéseiről: „Töpörődött boszorkányok! — Néktek most már fitytyet hányok: — Károjjatok bár, nem árt. — Nyelvetek nem tehet Rárt”.

Himfy révbe ért. S a „kesergő” szerelem korszakára következik a „boldog szerelem” korszaka.

A „Kesergő Szerelem” egyik utolsó hulláma annak a költészetnek, amelyet az irodalomtörténet általában „petrarkizmusnak” nevez, de amelynek gyökerei még az olasz költő daloskönyvéből is messzebbre nyúlnak, valahová a görög antológia és a latin líra ősi vidékeire. És Kisfaludy nem hiába társalgott Karolinnal Petrarkáról s nem hiába vetette a sors arrafelé, ahol a nagy olasz epikedett valaha Laurájáért; nem hiába értett kitűnően franciául s nem hiába olvasta az akkor oly divatos Rousseaut: átérzte — kialakult, százados érzelmi típusaival és kifejezésbeli közhelyeivel egyetemben — „Amit Laura éneklője — Valclúdában érezett — S Juliának szeretője, — Hogy Clarensben könnyezett”, s amit érzett s ahogyan érezte (és tanulta érezni): elmondta, élékelte a Himfy „Kesergő Szerelmé”-ben.

1800 januárjában azonban egyszerre végetért a „kesergés” korszaka. Ez a házasság voltaképpen kihúzhatta volna a költő alól a talajt, torkára forraszhatta volna a szót. „Boldoggá lett életem!” — mondja s ennek a boldogságnak vajmi kevés költői hagyománya volt. Végtére is, mi érdekes lehet abban, ha férj és feleség szeretik egymást? „Műzsám te! ki zokogással — Töltéd a természetet, — Töltsd most örömkialtással — Napnyugatot, keletet! — Patak, ittad síralmimat? — Most örömim könnyét idd”... Egy hosszú, „kesergő” szerelem záradékának, afféle „heppiendnek” elmegy; de egy új „daloskönyv” prelúdiumának? Kétszáz tizenkétsoros strófán át a házasság boldogság egyetlen témájának változatát zengeni: vakmerő, majdnem reménytelen föladat. De Himfynek sikerült.

Ha kesergései közben esetleg kihagyott volna az ihlete, mi sem volt könnyebb s kézenfekvőbb, mint segítséget kérni a petrarkizmus hatalmas készletéből: kölcsönvenni egy-egy hasonlatot, képet, fogást. De a boldogságnak nem volt ilyen készlete. Kisfaludy talán maga sem tudta, mekkora tengerbe veti bele magát azzal a vidám kiáltással, hogy „Halljátok, kik esmertétek — Keserveit éltemnek”, halljátok az új dalt, a boldogságét. A férj énekét a feleségről.

De a heves szerelmes — mindig ilyen heves, hirtelenében nekirugaszkodó ember volt — nem riadt meg: átúszt a tengert. Igaz: néha mintha elfáradna, s elkezd moralizálni; de aztán megint fölfrissül s halad tovább. Költői sablonok nem voltak: kénytelen volt a valósághoz fordulni; s a „Boldog Szerelem” fokozatosan megtelik, valami feledhetetlen magyar ízzel és színnel; megtelik — világirodalmi közhelyek helyett — annak a magyar gazdának a reális szemléleteivel, aki a szerelem házi bölcsesé-

gében józanul nézi az életet és soha, egyetlen pillanatra sem engedi, hogy árnyék essék kedélyére, félreértés zavarja meg vagy gond tegye felhőssé házi boldogsága egét. Ahogy egyik legszebb dala mondja — a legszebb magyar versek egyike: — „És alattunk és felettünk — És bennünk is a menny volt — S szívünkben szent tűz lángolt”. Szerelem, barátság, természet, felhőtlen optimizmus, magabizó, meghitt vidámság, derüs férfi-boldogság, valóban párját riáltató családi költészet: ez a „Boldog Szerelem”. Néha mintha Petőfi hangja csendülne már benne...

Élj az idővel! — tanácsolták a költők, s hányszor intették kedvesüket: vigyázz, megvénülsz s nem fogsz kelleni senkinek! Ez is ismert témája a petrarkista lírának. Himfy is tudja, hogy az ifjúság nem tart örökké. De azt is tudja, hogy az ifjúság rózsáért bőven kárpótol a későbbi évek erettsége; s a tavasz szépségénél nem gyarlóbb az őszé. Búcsúzzunk tőle ezzel a nagyon szép „boldog” dalával:

Nézd e rózsát bimbójában,
Kebele még bezárva!
Nézd emezt itt virágában,
Kebele már kitárva!
Olyan valál, szép kedvesem,
A leányi pártában:
Ilyen vagy most, szerelmemem,
Hymen nyoszolyájában.
S ennek itt már hull levele,
Teli maggal a kebele:
Ha ilyen léssz, legszebb léssz,
Ámbár rózsád odavész.

(r. gy.)

A PRIMÁSI KÉPTÁR MÚZEUMOSITÁSA. Az ország legnagyobb vidéki képgyűjteménye a világhírű primási képtár Esztergomban. A képtár már hosszabb idő óta Esztergomi keresztény múzeum néven szerepel, de mindeztideig megtartotta elhelyezésében, beosztásában régi, magángyűjtemény jellegét. Egész szobasort foglalt le a primási palotában, mégsem volt múzeum jellege. A falak tapétázása, a palota többi szobáinak módján, mintás, sötéttonusú, a képek elhelyezése meglehetősen zsufolt volt. Nem érvényesült a gyűjteményben eléggé az a rész, amely világhírűvé tette: a középkori magyar táblafestészet, melyet éppen ez a gyűjteményünk képviselt legteljesebben.

Most hosszú heteken át nagyszabású átrendező munka folyt a gyűjteményben, melyet a Szépművészeti Múzeum fiatal műtörténészeinek egy csoportja végzett el. A régi sötét tapétázást fehér, vagy világos fal váltotta fel, kiemelték az addig egybeolvadó képtömegből a középkori magyar anyagot, egy külön szobában és egy folyosón összpontosították, a többi anyagban, a reneszánsz, a barokk és a legújabbkori képek tömegében pedig alapos selejtezést végeztek, annyira, hogy a képtár addigi állományának majd egyharmada raktárba került.

Ha az ember végigjárja az átrendezett múzeumot, a legfon-

tosabb benyomásai a következők: Határozottan sokat nyert a gyűjtemény azzal, hogy a középkori magyarországi táblakép-anyagot kiemelték, hangsúlyozták és összpontosították. A látogató meghatódva és megrendülten áll a teremben, amely M. S. mester, Kolozsvári Tamás, a Báti, az Aranyosmaróti, a Szmercsányi, a Jánosréti, tehát zömükben ismeretlen nevű középkori nagy festőink alkotásait őrzi. Azáltal, hogy kikerültek a tömegeből, távlatot kaptak, jobban érvényesül a művek minden szépsége, a bennük rejlő drámaiság és a sugárzó könnyedség. A külföldi látogató felé megnövekedett e magyar anyag propagatív hatása, az egyszerű, művészettörténeti műveltséggel nem rendelkező magyar látogató felé pedig öntudatosító és nevelő ereje. Ugyanez mondható el a kisebb méretű középkori magyar képanyagra is, melyet a folyosón helyeztek el.

Nem tudta azonban megoldani a rendezés azt a problémát, hogy a látogató elé tárja a hátlapi képeket is. A felsorolt mesterek alkotásai ugyanis szárnyasoltárokról kerültek a múzeumba, s mint ilyeneknek, hátlapjukon is nagyértékű képek vannak. Tehát nem függeszteni kellett volna a képeket, hanem forgathatóan illeszteni a falra. El kell ismerni, hogy ez jelentékenyen megnövelte volna az átrendezés költségeit, azonban a további munkálatok tervébe multhatatlanul be kell illeszteni.

A reneszánsz és a barokk képanyag egyes képei is jobb elhelyezést kaptak a selejtezés által, bár az együvé tartozó képek nincsenek mindenütt együtt. Legkomolyabb megfontolásra azonban a selejtezés nagy mérete ad okot. Helyes, hogy a képtárnak ez a része nem zsufolt, viszont meggondolandó, hogy kell-e, lehet-e selejtezni benne. Eredetileg nem egy átgondolt és tervszerű gyűjtés alapján, hanem néhány magyar főpap műgyűjtő kedvének eredményeképp jött létre. Mint ilyen tehát, úgy tartozik egybe, ahogy van. A termék számát kell tehát bővíteni, amennyiben ez anyagilag lehetséges lesz, nem pedig selejtezni és raktározni az anyagban.

Az átrendezés és a selejtezés felszínre vetett egy olyan kérdést, amellyel vajmi keveset foglalkozott a magyar katolikus közvélemény. Az esztergomi múzeum anyaga túlnyomó zömében keresztény, elsősorban egyházművészet. Azonban a gyűjtés megállt az első mecenásokkal. Folytatni kellene. A középkori magyar mestereink művének méltó folytatása a barokk és a jelenkori modern egyházművészetünk. Most élő egyházművészeink, festők és szobrászok egyaránt megérdemelnék, hogy odakerüljenek a régiek mellé. Nemcsak egyházi szempontból volna ennek jelentősége és dokumentációs ereje, hanem a nemzet és az ország szempontjából is.

Ugyancsak helye volna e gyűjteményben kitűnő modern egyházi iparművészetünknek is. Sajnos e tekintetben a régi anyag is alig-alig szerepel.

S. F.

A BIBOROSI TESTÜLET. Az 1953-i Pápai Évkönyv sok érdekes adatot tartalmaz és sok fontos tudnivalót közöl. Megtudjuk belőle például, hogy XII. Pius pápaságának idején ezeitig két alkalommal tartott bíborost-kreáló titkos Konzisztóriumot, mégpe-

dig 1946 február 18-án, amikor harminckét új bíborost nevezett ki és 1953 január 12-én, amikor pedig huszonnégy új kardinálist kreált. Ilyen nagyszámú bíboros kinevezés igen ritkán fordul elő az Egyház történetében. Egészen X. Leóig kell visszamennünk, amikor az adatok szerint egyik konzisztóriumban harmincegy bíborosi kinevezés történt, XIV. Benedek egy alkalommal huszonötöt nevezett ki, VII. Pius pedig huszonegyet.

Az új bíborosokat kreáló titkos Konzisztórium, hagyományos szokások szerint mindig hétfőn van, szerdán kapják meg az újonnan kinevezettek a bíborosi biretumot a Szentatya kezéből, a csüförtöki nyilvános Konzisztóriumban, amelyet igen gyakran a Szent Péter Bazilikában tartanak meg, megkapják a bíborosi kalapot.

A Szent Kollégium tagjainak száma V. Sixtusnak 1583 december 3-án megjelent „Postquam” kezdetű Apostoli Konstitúciója értelmében hetven. Ez a szám ritkán teljes, a legutolsó bíboroskredlő titkos Konzisztórium óta négy bíboros hunyt el.

A püspök-bíborosok rendjében van a hat suburbicarius-püspök (Albano, Frascati, Palestrina, Porto és Santa Rufina, Sabina és Poggio Mirteto, Velletri bíboros püspöke, Ostia püspöke a mindenkori bíboros dékán).

Az áldozópap-bíborosok rendjében ötven kardinális van, mind-egyiknek egy-egy „tituláris” templomot jelöl meg a Szentatya a nyilvános Konzisztóriumon az ősrégi római templomok közül, amelyet az új kardinális ünnepélyes külsőségek közt vesz birtokába: ezzel az aktussal igazi „Presbyter Romanus” lesz, a jogába vett római templom papja.

A szerpap-bíborosok rendjében 14 kardinális van cím szerint.

Jelenleg ötvenhárom római templom viseli a „Titulus” címet, tizenhat pedig a „Diacinía” elnevezést.

A szerpap-bíboros tíz év elteltével „optálhat” az áldozópap-bíborosok rendjében valamelyik üresedésben levő „titulus”-ra. Az áldozópap-bíborosok rangidősség szerint bármikor optálhatnak az üresedésben lévő suburbicáriusi püspökségre (ami mindig a titkos Konzisztórium keretében történik meg.)

A jelenlegi 66 bíboros közül olasz 22, francia 7, spanyol 4, északamerikai 2, argentinai 2, német 2, brazil 3, portugál 2, kanadai 2. 1-1 bíboros képviseli a Szent Kollégiumban az örményeket, az ausztráliaiakat, az osztrákokat, a belgákat, Chilét, Kínát, Columbiát, Cubát, Equatort, Angliát, Írországot, Jugoszláviát, Hollandiát, Lengyelországot, Perut, Szíriát és Magyarországot.

A Szent Kollégium legfiatalabb tagja Siri, a genovai bíboros-érsek, aki 1906-ban született.

A bíborosi testület legidősebb tagja az 1865-ben született Alessandro Verde, aki 1925 óta kardinális és 1935-ben optált az áldozópapi titulusra.

Felelős kiadó: S í k S á n d o r

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

G. Z. Szeged. Tulajdonképpen tizennégy apostol van. Tizenkettőt az Úr akkor választott ki, mikor tanítványait elküldötte, hogy az evangéliumot hirdessék. (Máté 10, 1-4). Máté evangéliumának idézett helyén találjuk meg nevüket is: „A tizenkét apostol nevei pedig ezek: az első Simon, kit Péternek mondanak és András az ő testvére, Jákob, Zebedeus fia és János, amannak testvére, Fülöp és Bertalan, Tamás és Máté, a vámos, Jakab, Alfeus és fia és Tádé, a kánáni Simon és iskarioti Júdás, ki el is árulta őt.” A tizenharmadik apostolt, Mátyást az apostolok választották sorsolással Júdás helyébe, mint az Apostolok Cselekedeteiben (1, 23-26) olvashatjuk. A tizennegyediket, Pált, maga az Úr hívta meg a damaszkuszi úton történt emlékezetes jelenetben. (Apostolok cselekedetei 9, 1-9).

N. J. Győr. Az, hogy magánkinyilatkoztatások alapján melyik szent mennyit ismer meg a hit titkaiból, teljesen attól függ, hogy mennyit lát jónak az isteni bölcsesség vele közölni. Az evangéliumból tudjuk, hogy az Atya nem közli minden titkát az angyalokkal sem. Jézus szavaiból tudjuk, hogy vannak titkok, amelyeket az Atya még a krisztusi igehirdetésből is kirekesztett. A világ végéről Jézus például így szól: „Azt a napot azonban, vagy órát senki sem tudja, a mennyei angyalok sem, még a Fiú sem, hanem csak az Atya”. (Márk 13, 24-32). Nyugodjunk hát bele, hogy Isten nem tárja fel minden titkát egyszerre itt e földön az embereknek.

B—J-né. A búsúval ellátott imádságok, fohászok, röpimák hivatalos gyűjteményeit az Apostoli Szentszék bűnbánati fegyelmét intéző hivatal, a Sacra Paenitentiaria Apostolica adta és adja ki. Magyar fohászgyűjteményről mi egyről tudunk. Hegedűs László: Fohászok, Búsúval ellátott rövid imádságok. Budapest, 1943. A szerző a fentemlített hivatal 1938-as kiadású röpimagyűjteménye alapján állította össze munkáját. („Preces et pia Opera Indulgentiis ditata” — Búsúkkal ellátott imák és jócselekedetek. — Typis polyglottis Vaticanus, 1938. Mario Marietti editio Taurius 118. — Róma 119.) A búsúval ellátott röpimák száma valóban elég nagy. Az említett művecske 273-at sorol fel. Aki kegyelem állapotában van, valósággal ontani tudja általuk a segítséget a tisztító tűzben szenvedő lelkek számára. Valahányszor például Jézus és Mária nevét kiejtjük, mindannyiszor 300 napi búsút szerzünk vele, havonta egyszer pedig teljes búsút.

Templomrestaurálás. Semmivel sem kerül többbe, ha művésszel végeztetik el a festést. Érdeklődtünk néhány neves művészünkkel és mint angyiszor máskor, most is kiderült, hogy a művészi munka pénzben kifejezve sem drágább, mint a kontáré. Arról persze ne is beszéljünk, hogy a kontárral dolgoztatók kidobják az ablakon a pénzüket, míg a művész ugyanazért a pénzért olyat alkot, ami az embereknek is lelki hasznára lesz. Attól pedig ne féljenek, hogy a művész majd olyat alkot, ami nem fog tetszeni a híveknek és a közönségnek. Egyházművészeinket ismerve mondhatjuk, hogy nagyon is tisztán látják: az egyházművészet nem műtermi kísér-

letek helye, hanem a hívek lelki épülésének szolgálatában kell állnia, vagy ahogy szaknyelven mondják: alkalmazott művészet. Megfelelő egyházművészeti szakértők bevonásával meg lehet oldani minden feladatot úgy, hogy a pap megtalálja benne az evangéliumi igazságok kifejezését, a nép megértse a képet vagy szobrot s áhitattal teljék meg annak láttán és a művész is megtarthassa a maga stílusát és egyéniségét.

Sz. P. Nem, „történeti szemmel nézni” nem annyit jelent, mint a rosszat jónak mondani, csak azért, mert régen volt. De nem lehet felróni egy régen élt hadvezérnek, vagy fejedelemnek, hogy nem értesítette alantasait rádiógrammok útján, vagy kifogásolni, hogy a betegeket nem kezelték ilyen vagy olyan szérumokkal a középkori kórházakban. Ezekre a kérdésekre természetesen kézenfekvő a felelet, csakhogy ugyanez áll szellemi, lelki vonatkozásokban is. Bizonyos magatartásokat, reagálásokat, meglátásokat csak bizonyos előzetes ráhatások váltanak ki. Vad és harcos népek között csak egy-két generáció után lesz a szelídség és türelem kívánatos erényné, számukra, — érzés szerint — a gyávaság egy neme. Szállító, kereskedő korokban és népeknél a haszonról, gyűjtésről, halmozásról való lemondás, ösztönös értékelés szerint a butaság, életképtelenség jele. A keresztény etika ugyan minden korban felveszi a küzdelmeket ezekkel az ősi felfogásokkal szemben, de számít vele, hogy a beidegzettség ereje hihetetlenül nagy tényező, amely mindig újra és újra „rövid zárlatú” cselekedetekre ragadja annak a kornak embereit. Ezek közé az emberek közé tartoznak az egyházi emberek is. Igen, a tiszta igazságnak birtokában lévén, olykor másként kellett volna cselekedniük — de, legyünk őszinték: vajjon mi magunk mindig úgy cselekszünk-e, ahogyan helyesnek ismertük meg? Kapitalizmus, nacionalizmus, imperializmus, merkantilizmus, boszorkányhit, szinte kozmikus erővel szakadnak rá az emberek lelkére: beléleklizik, vérükké válik, elbódulnak, megrészszenek tőle, nem is sejtik, hogy másként is lehet élni. Nekünk, egy más kor embereinek meg kell próbálnunk az ő szemükkal látni és a szerint megítélni, hogy az ő koráramlatuk szerint mit lehet nemes, vagy nemtelen cselekedetnek élni és mit nem.